

juni 2017

Sinds 1856

De Vrijdenker

THE MANUMMER
Economie en Vrijheid

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Atheïstische inspiratie
Scheiding tussen kerk en staat
Economische onvrijheid

De witte man en de wereld
Godsdienstvrijheid en onderdrukking
Illusies van velerlei aard

VRIJDENKERSBORREL

Een Vrijdenkersborrel (of Verlichtingsborrel of Tafel van de Rede) is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, skeptici en andere belangstellenden op zoek naar de rede. Er worden een aantal van deze evenementen in Nederland georganiseerd. Zou u er zelf eentje willen organiseren? Neem dan contact met ons op via info@devrijgedachte.nl.

!!! LET OP: Tijd en plaats van de hieronder vermelde borrels kunnen veranderen.
■■■ Kijk dus altijd op onze website voor de actuele informatie.

Amsterdam – Vrijdenkersborrel

Gewijzigde locatie: Dovenontmoetingscentrum,
Stadhouderskade 89, Amsterdam
Wanneer: elke derde woensdag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: amsterdam@devrijgedachte.nl

Deventer – Vrijdenkersborrel

Locatie: De Fermerie, Muggleplein 9, Deventer
Wanneer: elke eerste donderdag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: deventer@devrijgedachte.nl

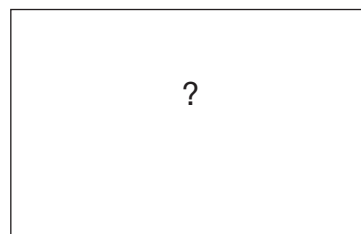
Den Haag – Haagse Verlichtingsborrel

Locatie: Stadsbrasserie De Ooievaer, Turfmarkt 2, Den Haag
Wanneer: elke tweede maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: €3,00, drankjes voor eigen rekening
Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Utrecht – Vrijdenkersborrel

Locatie: [nieuwe locatie wordt gezocht]
Wanneer: elke eerste maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: utrecht@devrijgedachte.nl

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-
pagina's

COVER

Voorop: Containers - Free Stock Photo van Pexels; **achterop:** het gebouw van het Amerikaanse Federale Hooggerechtshof in Washington D.C.; werkplaats - Free Stock Photo van Pexels.

De Vrijdenker

jaargang 48 • nummer 05 • juni 2017

Themanummer *Economie en Vrijheid*

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
* Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie / Bestuur</i>	2
* Van het Bestuur	<i>Dik Kruithof</i>	3
* Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	3
* Atheïsme - hoezo niet inspirerend? (2, slot)	<i>Paul Hopster</i>	4
* Ingezonden mededelingen: uitnodiging afscheidscollege Prof. Dr. Peter Derkx / Atheïsmedag 2017 van het Atheïstisch Verbond	<i>UvH / AV</i>	8
* Economische illusies	<i>Thomas Spickmann</i>	9
* Ingezonden: De politieke tentakels van C&A	<i>Bob Schagen</i>	10
* Ingezonden: Reactie op Bob Schagen	<i>Rik Min</i>	10
* Vrijheid van godsdienst, een moderne vorm van onderdrukking?	<i>Maarten Gorter</i>	11
* Basisinkomen als geboorterecht	<i>Enno Nuy</i>	13
* Jezus is even mythisch als Zeus	<i>Anton van Hooff</i>	15
* Een opstel over twee vrijheden	<i>René van Elst</i>	16
* Klassieke economie	<i>Anton van Hooff</i>	18
* Er is een nieuwe god gesignaleerd in Nederland: de ekenomie	<i>Hans Knap</i>	20
* Economie en vrijheid	<i>Louis van Koert</i>	21
* Domela Nieuwenhuis Museum gered van ondergang	<i>Dik Kruithof</i>	22
* Is er wel vrijheid in dit economische systeem?	<i>Rik Min</i>	23
* Waar is de hemel?	<i>Jan van der Werff</i>	24
* Economie, net als godsdienst, beperkt vrijheid	<i>Ben Warner</i>	25
* Een blauwdruk voor mensenrechten	<i>Jan Willem Nienhuys</i>	27
* De last van de witte man (1)	<i>Fons Tel</i>	29
* Vrijheid en economie	<i>Dik Kruithof</i>	31
* Godslastering is noodzakelijk	<i>Jan van der Werff</i>	31
* Is er werkelijk scheiding tussen kerk en staat in Nederland?	<i>Floris van den Berg</i>	32
* God houdt van Trump	<i>Dr. Joseph H. McKenna</i>	33
* Joseph Roth, <i>Joden op drift</i> (boekbespreking)	<i>Enno Nuy</i>	34
* Dominee, pastoor of rabbi? (11)	<i>(J.G. ten Bokkel)</i>	35

AGENDA

- zo. 11 juni 2017 - Atheïsmedag van het Atheïstisch Verbond in Houten (zie pag. 8)
- vrij. 30 juni 2017 - Afscheidscollege Prof. Dr. Peter Derkx (zie pag. 8)
- za. 7 oktober 2017 - Anton Constandse Lezing & Vrijdenker v/h Jaar

MEDEDELINGEN VAN DE REDACTIE

- De eerder in de Agenda aangekondigde Vrijdenkersdag is uitgesteld. Zie pag. 3.
- De eerder beloofde recensie van Floris van den Bergs nieuwe boek *De Vrolijke Feminist* laat door omstandigheden op zich wachten.

COLOFON De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte**, waarover meer in nevenstaand kader.

Redactie:

Jan Bontje
René van Elst – hoofd-, eind-, opmaakredacteur
Els Geuzebroek
Anton van Hooff
Thomas Spickmann

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementenadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Kosten (ingegaan 2017):

- Lidmaatschap met abonnement € 60,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 28,— „
- Abonnement € 35,— „
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 28,— „
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

INFORMATIE De Vrije Gedachte

De **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte** is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Stanley Bakker
Richard Duijnste
Jacques Honkoop – penningmeester /
vice-voorzitter
Leon Korteweg
Dik Kruithof – secretaris
Fabian van Langevelde – voorzitter

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: info@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementenadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement op tijdschrift De Vrijdenker:

Zie het nevenstaand Colofon van dit blad.

Internet:

- Website:
devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal:
www.youtube.com/channel/UCGBnWeBA14MF2n9OnyQqzLw
- Facebook-pagina's:
<https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte>
en
...com/Democratie en Samenleving - DVG
...com/Ethiek en Mensenrechten - DVG
...com/Milieu en Dierenwelzijn - DVG
...com/Skepticisme en Anti-Kwakzalverij - DVG
...com/Onderwijs en Opvoeding - DVG
...com/Atheïsme en Secularisme - DVG

VAN HET BESTUUR

①

Naar aanleiding van ons jaarverslag kregen wij het verzoek om weer een overzicht in het jaarverslag op te nemen van de publiciteit namens of vanuit DVG in de Nederlandse (gedrukte) media. Daarom verzoeken wij iedereen die onder vermelding van DVG teksten heeft gepubliceerd om dit door te geven op info@devrijegedachte.nl.

②

De vrijdenkersdag die gepland stond op 24 juni gaat niet door. We zoeken een nieuwe datum voor dit evenement. Tevens zoeken we betrokken en enthousiaste leden die onze vereniging actief willen gaan helpen in onze nieuw op te starten activiteitencommissie. We zoeken hiervoor vrijwilligers die helpen met het organiseren van de Vrijdenkersdag, de Anton Constandse Lezing en het opzetten van nieuwe DVG borrels. Vanuit het bestuur bieden we kennis en begeleiding. Graag uw aanmelding sturen naar info@devrijegedachte.nl

Dik Kruithof, secretaris

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende punten rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch De Vrije Gedachte is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.

Verdere richtlijnen en adviezen:

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden. Om een idee te geven: de hiernaast afgebeelde tamelijk volle pagina zonder kop of plaatjes bevat 932 woorden.

- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze terloops uit.
- Houd het aantal noten beperkt. Gebruik alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken en het hoofdonderwerp naar de achtergrond verdwijnt.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen.

Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

Tiende Anton Constandse lezing (1996)

Atheïsme - hoezo niet inspirerend? (2, slot)

Paul Hopster

gepubliceerd in maandblad *De Vrije Gedachte* no. 271 van dec. 1996/jan. 1997

Vervolg van punt 7, Atheïsten missen een geïnspireerde moraal.

Ook de mens is een sociaal dier. Ook de mens leeft in groepen of gemeenschappen. De mens is van nature sociaal, dat wil zeggen: wil van nature deel uitmaken van een groep van soortgenoten en draagt er zelf toe bij dat die gemeenschap intact blijft. Hij beschermt die gemeenschap tegen aanvallen van buiten of verval van binnenuit, zoals omgekeerd de groep hem beschermt tegen agressie en bedreiging van buiten en van binnenuit de eigen groep. In dit opzicht is de mens van nature goed, hij is er op gericht, er op geprogrammeerd, dat hij goed doet voor zijn leefgemeenschap, waardoor hij ook goed ontmoet in die leefgemeenschap. Het volgen van sociale regels om de eigen groep te ontzien en beschermen heeft een evolutionaire waarde: als je je aan de groepscode houdt, word je door de groep beschermd. Het wordt pas ingewikkeld als verschillende leefgemeenschappen niet alleen naast elkaar, maar ook met elkaar gaan samenleven, als individuen deel gaan uitmaken van verschillende gemeenschappen, met eigen, soms onderling strijdige belangen. De sociale regels voor samenleven van verschillende groepen, of de regels voor samenleven in verschillende groepen, moeten noodzakelijkerwijs worden gecodificeerd tot conventies en nauwkeurig omschreven wetten. Dat samenleven van en in verschillende groepen heeft niet direct een biologische zin, maar des te meer een culturele zin, is voorwaarde voor het zich ontwikkelen van een cultuur. Het maakt mogelijk dat mensen zichzelf steeds verder kunnen ontwikkelen

- door het profiteren en leren van andermans kennis en kunde.
- door het uitwisselen van bodemschatten, landbouw-, technische- en kunstproducten.

- door het leren kennen van heel andere culturen dan de eigen.

Door het verworven respect voor andere culturen wordt niet alleen de eigen gemeenschap beschermd, maar worden onderlinge niet-aanvals-verdragen gesloten en kan uiteindelijk de wereldbevolking zich op enorme schaal uitbreiden.

De regels voor het samenleven zijn niet voor de mens voorgeschreven door god, maar door de mens voorgeschreven voor de mens. Het vreedzaam samenleven is niet alleen biologisch zinvol (dient immers ter bescherming en voortplanting van het individu), maar ook cultureel (dient ter bescherming en ontwikkeling van de cultuur). De voorschriften voor het samenleven zijn niet door een bovenmenselijk individu gemaakt, maar door een menselijk collectief, net zoals het wetboek een door mensen geconcipteerd voorschrift voor handelen is. De eerste voorschriften voor handelen dateren echter uit een tijd dat er nog letterlijk niet voorgeschreven, alleen voorgezegd kon worden en de voorzeggers werden mythische eigenschappen toegedicht.

Toch moet het de ongelovige te denken geven dat bijna elke mensengemeenschap een of andere religie heeft en ook vroeger gekend heeft. In het atheïstisch opgevoede Rusland stroomden de kerken weer vol na de val van het atheïstische Marxisme. Bij vrijwel alle opgravingen naar historische culturen worden resten gevonden die wijzen op een religie: tekens van religieuze rituelen of religieuze symbolen van vruchtbaarheid, van geboorte of dood of verklaring van natuurverschijnselen uit activiteit van goden. Als religie zo algemeen en zo verspreid is in tijd en ruimte, moet deze religie dan niet de bron zijn van de moraal die al deze volken er op na houden en hielden? De religie heeft een samenbindende werking, het woord religie betekent letterlijk: verbinding. Religie leidt tot samenle-

Paul Hopster (1940), gepensioneerd psycholoog; 1974-'89 bestuurslid van DVG en hoofdredacteur van "De Vrije Gedachte", later geheten "De Vrijdenker"; 1999-2009 hoofdredacteur en van 2009 tot 2016 redacteur van "De Vrijdenker".

vingsvormen, tenminste als mensen er eenzelfde religie op na gaan houden. Omgekeerd leidt religie ook tot strijd als andere personen of gemeenschappen er een andere religie op na houden. Godsdienstoorlogen zijn niet minder asociaal of onmenselijk dan ordinaire veroveringsoorlogen. De doelen en middelen van godsdienstoorlogen doen in onmenselijkheid niet onder voor niet religieuze onderdrukking of uitbuiting of moordlust. Geweld, onderdrukking, verovering, oorlog, geen van deze begrippen is strijdig met godsdienst, integendeel, er zijn juist veel oorlogen met extreem agressief geweld gevoerd uit naam of in naam van god. Religie verbindt niet alleen, maar scheidt evengoed. Religie verbindt wat binnen de religieuze gemeenschap hoort, maar scheidt af wat daar buiten valt. Religie is sociaal naar binnen, maar asociaal naar buiten. Religie is vaak de oorzaak van tegen een gemeenschap gericht gedrag, oorzaak van asociaal, antisociaal gedrag. Religie is geen bron van moraal. De moraal komt niet voort uit de religie. Het omgekeerde is waar: de moraal is de bron van de religie. De religie komt voort uit de moraal. De moraal die mensen zelf maken, er zelf op gaan nahouden in de samenleving, is tevens de bron van hun god, hun goden, hun erediensten voor de natuur of voor een pantheon van goden of voor een enkelvoudige god. Daarom zijn er zo veel verschillende religies. Elk volk schept zijn eigen god en zijn eigen moraal. De religie is aangepast aan de moraal van het volk. God of goden worden uitgevonden, geschapen om de eigen moraal te sanctioneren en

bewaken. Elke gemeenschap maakt leefregels, schept een moraal en laat die moraal vervolgens bewaken door een eveneens zelf geschapen godheid. De religie past bij de moraal die past bij een volk. Hoe vrijer een volk, hoe vrijer de god van dat volk. Hoe onvrijer een volk, hoe strenger de god van het volk. De god van de Staphorsters en van de orthodoxe Joden is streng, de god van de meeste Amsterdammers is soepel, lijkt wat bijziend. God is de strenge of slappe bewaker van de ethiek, die op zijn beurt strak of soepel is, afhankelijk van de mens die beiden schiep.

Atheïsme – niet geïnspireerd, toch inspirerend.

Kan het atheïsme, als letterlijk niet geïnspireerde levenshouding, toch inspireren tot een ethische levenshouding, zoals het vrijdenken pretendeert te zijn? Kan het niet geïnspireerde atheïsme wel inspirerend werken? Ik meen van wel. Daartoe zal ik tegenover de genoemde zeven punten van goddelijk gemis acht punten van goddeloze inspiratie plaatsen.

1. Het atheïsme is inspirerend omdat het kan bewijzen dat een godgelovige niet beter is dan een atheïst.

Indien god een goede god is, indien god een leidsman is, indien god de basis is van de moraal, dan zou moeten blijken dat de godgelovige ethisch een beter mens is dan de ongelovige, sterker: dat de godgelovige een goed mens is en de ongelovige geen goed mens. Indien godgeloof nodig is voor ethiek, indien god de ethiek voorschrijft, is de atheïst in ethisch opzicht altijd de mindere van de gelovige. Dat klopt echter niet met de ervaring. De ongelovigen die ik ken zijn in ethisch opzicht niets minder dan de godgelovigen die ik ken. De kwestie is objectief te onderzoeken door het strafblad van zeg 1000 aselekt gekozen gelovigen te vergelijken met eenzelfde aantal ongelovigen. Het zou leuk zijn als de kerk daartoe een subsidie zou verstrekken. Zijn gelovigen alleen maar goed voor god en niet voor hun medemensen? Ik denk dat godgelovigen meegaan met de stelling dat ongeloof nog niet inhoudt dat je slecht bent. Dus gelooft ook de godgelovige dat er geen god

Prometheus en God door DeJano23, website Fractal Enlightenment

nodig is voor de moraal? Hoe dan ook, de ongelovige kan zonder meer concurreren met de gelovige in sociaal verantwoord gedrag. Ook uit godsdienstoorlogen blijkt dat gelovigen niet minder gewelddadig, asociaal of moordlustig zijn dan ongelovige landveroveraars.

Atheïsten kunnen de opvatting dat god de noodzakelijke bewaker van de moraal is, ontkrachten.

Er is geen hogere macht nodig om ethiek voor te schrijven. God is niet nodig om mensenkinderen op te kunnen voeden tot goede burgers. Opvoeden is mogelijk zonder dreigement van een alziende en soms straffende, soms vergevende god. Sociaal verantwoord en verantwoordelijk gedrag staat geheel los van geloven aan god en dienen van god. God is niet nodig voor een goed funktionerende samenleving, noch voor de burgers om zich daarin verantwoordelijk te gedragen.

2. Het atheïsme is inspirerend omdat het kan bewijzen dat een godgelovige niet gelukkiger is dan een atheïst.

Geloof kan (tijdelijk) gelukkig maken, maar ook heel ongelukkig. Gelukkig door wijding, zegening en bekering, dat is: door alle momenten dat gesuggereerd wordt, of je jezelf suggereert, dat god persoonlijke aandacht voor jou heeft. Ongelukkig door:

- geloofsgeweld: geloofsdwang en onderworpenheid aan god of kerk.

- geloofsangst: god ziet en beoordeelt alles, je moet boeten voor je zonden, mogelijk kom je in de hel.
- geloofsafhankelijkheid: je blijft altijd afhankelijk van god-de-vader.

God als goede vader heeft een alter ego als straffende vader en tevens boeman en duivel. God of kerk veroordeelt de mensen tot eeuwige zondaars, dreigt met de hel, verplicht tot eindeloze kerkgang en forse kerkelijke belasting, lustonderdrukkend celibaat, daarnaast tot niet gebruiken van anti-conceptiva om alsmaar kinderen te blijven fokken. Als god een bron is van geluk, is hij het evengoed van ongeluk. Ongeloof is trouwens ook geen bron van geluk, maar de ongelovige wordt tenminste niet geremd door een gevoel van afhankelijkheid van god in het zoeken naar geluk.

3. Het atheïsme is inspirerend omdat het de opvatting van geloven als gave niet nodig heeft.

Het atheïsme heeft ontdekt dat geloven niets anders is dan scheppen. De godgelovige schept zich een god. De god van de godgelovige bestaat dus niet buiten hemzelf of buiten zijn geloof om. De godgelovige heeft alleen een zelfgecreëerde god. Niet god stuurt het gedrag van de godgelovige, maar het beeld, de voorstelling van god die de gelovige heeft gemaakt. Geloof is geen inblazing, geen inspiratie van god, geen gave van god, maar is mensenwerk, product van de creatieve, menselijke geest. De gelovige leeft in feite

zonder een van hem onafhankelijke god, maar met de voorstelling van eigen afhankelijkheid van een van hem onafhankelijke god.

Geloven op zichzelf is niet fout of slecht. Mensen zijn voortdurend geestelijk aan het scheppen, voortdurend geloven zij wel iets, maken zij nieuwe geloofsscheppingen. Atheïsten kunnen heel goed zonder godsgeloof, maar niet zonder geloof. Een geloof kan heel inspirerend zijn. Het kan aanzetten tot daden, maar ook tot nader onderzoek, onderzoek of het geloof berust op feiten of niet. Dat geloven kan dus een middel zijn om iets te weten te komen of iets te bewijzen. Atheïsten ontleen inspiratie aan allerlei geloof, maar niet aan godsgeloof.

4. Het atheïsme is inspirerend omdat het zich losmaakt van onderworpenheid.

Nog niet zo lang geleden eindigden wij nette brieven met: uw dienstwillige dienaar. Onderdanigheid werd als een deugd beschouwd, een Christelijke, maar evengoed Islamitische of Joodse deugd. Godsdienst heeft kenmerken van slavernij. De slaaf is onderworpen aan zijn heer. Er is een absoluut verschil in status, rang en macht. Godsdienst leerde en leert soms nog wel: als een slaaf voor god te zijn, aan zijn gezag onderworpen, verplicht te gehoorzamen. Ook de koning heeft zo'n gezag: zijn ministers zijn in de letterlijke betekenis van het woord dienaar van de koning. Maar zij, evenals de gewone burger, zijn niet onderworpen aan, maar ondergeschikt aan de koning, lager in de schikking, de rangschikking. Atheïsten ontkennen geen gezag, maar wel absoluut gezag. Iemand je diensten aanbieden, dienstwillig willen zijn is prima, maar onderwerping, ook al is die vrijwillig, wordt door atheïsten niet als deugd gezien, noch in het huwelijk, noch in de relatie werkgever - werknemer, noch in de relatie burger - politiek leider of staats-hoofd.

Het geloof aan god, de onderwerping aan god, is vaak zodanig met de pappel ingegoten, dat de gelovige meent niet meer zonder god verder te kunnen leven. De gelovige durft vaak zijn geloof niet op te geven, ook al zou hij twijfelen aan de zin daarvan en ook al zou hij daaronder lijden, eenvoudig-

weg omdat hij zich niet voor kan stellen te kunnen leven zonder god. Hij durft niet meer zonder god, omdat hij verward is in zijn onderworpen houding of verslaafd is geraakt aan het ritueel van de godsdienstige plichten. Hij durft het niet en hij kan het niet zonder god, ook al zou hij willen. Het is inspirerend voor atheïsten enerzijds niet bang te hoeven zijn voor god, zonder een absolute machthebber te durven leven, anderzijds niet verslaafd te zijn aan rituelen of aan een voorstelling van absolute onderworpenheid.

5. Het atheïsme is inspirerend omdat het de door de godsdienst ingevoerde ongelijkheid tussen mensen ongedaan wil maken.

Omdat godsdienst de verhouding god - mens als principieel ongelijk beschouwde, werd het ongelijkheids-principe ook binnen menselijke verhoudingen ingevoerd, of preciezer: godsdienst werd gebruikt als sancti-nering van de bestaande opvattingen over ongelijke rechten en ongelijke macht tussen mensen. In vele kerken werd en wordt het verschil in waarde tussen mensen benadrukt door hiërarchieën in te voeren. Helemaal bovenaan staat god, met net iets onder hem zijn mensenzoon, die wegens die hoge plaats als koning wordt betiteld. De koning van een volk of staat ontleent zijn macht aan god, regeert bij de gratie gods. Zijn ministers ontleen hun macht aan de koning. God is Heer met een hoofdletter, Jezus is koning ▼, koning is majesteit en minister is excellentie. In de katholieke kerk is de

Paus de directe opvolger in lijn van de apostel Petrus als plaatsbekleder van Christus. Onder hem staan kardinalen, onder hen bisschoppen, onder hen pastoors, onder hen kapelaans, onder hen novicen. In de Hindoïstische godsdienst is er over de gehele bevolking een compleet kastesysteem ingevoerd met bovenaan Brahmanen en helemaal onderaan de onaanraakbaren. De godsdienstige hiërarchie gaat zelfs nog dieper, door een ongelijkheid in status en macht tussen man en vrouw te stipuleren. De vrouw is geboren uit de man en is onderworpen aan de man. Joodse vrouwen mogen niet net als de mannen het centrum van de synagoge betreden. Het mensenkind is weer onderworpen aan de vrouw. De gewone man op zijn beurt aan de kerkelijke leiders. Zo is iedereen onderworpen, uiteindelijk aan god. Atheïsten ontkennen niet de fundamentele ongelijkheid van mensen, maar bevestigen tegelijkertijd de even fundamentele gelijkwaardigheid van alle mensen. God noch Jezus zijn supermensen, koning noch keizer zijn bovenmensen, Paus noch directeur zijn bovenbazen. Mensen zijn onderling volstrekt ongelijk, maar daarmee is de één niet meerwaardig dan de ander. Atheïsten willen deze misvatting van de godsdienst bestrijden en ontleen daaruit inspiratie.

6. Het atheïsme is inspirerend omdat het een indirecte verantwoording van gedrag vervangt voor een directe.

Atheïsten hoeven zich niet via een anonieme biechtvader achter tralies in een duister hoekje van de kerk te verantwoorden voor god, maar moeten weldegelijk hun gedrag verantwoorden. Hoe kan dat zonder god? De god van de gelovigen zou weliswaar alles zien, maar hij reageert blijkbaar naar willekeur op wat hij ziet. Soms laat hij iets toe, soms straft hij licht, soms exorbitant. Voor die onberekenbare god moet de gelovige zich verantwoorden via de tussenpersoon van een kerkdienaar of kerkleider. Atheïsten verwerpen de verantwoording aan een tussenpersoon. Verantwoording van gedrag moet direct zijn, direct naar de mensen waarop dat gedrag betrekking heeft. Je bent niet god, maar andere mensen verantwoording schuldig van je gedrag. De eeuwige schuld die de

mens zou hebben is in feite de voortdurende plicht tot verantwoording van je gedrag. Een gelovige verantwoordt zich voor god en pas indirect voor de betrokken mensen. Een ongelovige moet zich direct voor de betrokkenen verantwoorden. Hij krijgt daarbij nooit absolutie via een tussenpersoon, maar moet streven, als hij schuldig is, naar een vorm van genoegdoening en naar acceptatie bij de ander van zijn schuld-bekentenis, of anders door een onpartijdige ander laten uitzoeken of hem wel schuld treft. De atheïstische directe verantwoording van gedrag is veel moeilijker dan de godsdienstige indirecte, maar werkt inspirerend, omdat het de mensen voortdurend wijst op hun medemenselijkheid.

7. Het atheïsme is inspirerend omdat het waarschuwt voor het gevaar van afglijden, zoals dat bij de godsdienst het geval is, naar fanatisme, dogmatisme en schijnheiligheid.

Godsdienst bergt een aantal gevaren in zich die vreemd zijn aan het atheïsme, namelijk: fanatisme, dogmatisme en schijnheiligheid. Geloofsijver, vooral bekeringsijver, kan doorslaan in fanatisme, waarbij geloofsdwang in de plaats komt van vrijheid van godsdienst of van ongeloof. Voor de godsdienstfanaticus mógen uiteindelijk alle middelen, als zij maar het doel van verering van god, maar dan wel de god van de fanaticus, dienen.

Het geloof aan god mag niet te veel twijfel overlaten of god wel bestaat en zo ja of hij wel altijd algoed is. Zo'n twijfel moet worden vervangen door zekerheid. Geloven wordt door gelovigen wel gedefinieerd als zeker weten. Onzeker weten of twijfelen mag niet meer. Daartoe moet twijfel worden vervangen door leerstellingen. Deze zijn principieel niet-te-be-twijfelen, boven twijfel verheven. Twijfelen kan gewoon niet meer. Geloven mag niet langer twijfelend weten, maar alleen zeker weten zijn. Godsvragen moeten worden vervangen door godsopenbaringen. Het dogma, de dogmatiek, de vastgestelde geloofsleer maakt onzekerheid onmogelijk, laat geen ruimte meer over voor twijfel. De vraag: is het wel zo? is vervangen door het antwoord: het zij zo! De dogmaticus wil en mag van zichzelf niet twijfelen, iedere twijfel is zondig, de waarheid

van god is immers bij voorbaat volstrekt zeker.

In onze taal kennen we vele uitdrukkingen met heilig zoals de volgende: de heilige onschuld spelen, een heilig boontje, heilig uit je - liefst hemelsblauwe - ogen kijken, een heilige gelofte, die afspraak is mij heilig, de heilige verbintenis van het huwelijk, een heilige eed zweren. De grote god is heilig, maar als je veel met hem verkeert en erg je best voor hem doet, kun je zelf ook een beetje heilig worden, alsof er iets van de heiligheid van god afstraalt. De paus kan zelfs iemand heilig verklaren, maar doet dat helaas pas als de persoon in kwestie is overleden. Mensen kunnen dus ook - zij het in bescheiden mate - heilig worden. Zij kunnen ook doen alsof ze een beetje heilig zijn geworden. Zij kunnen mooi weer spelen. Of de heilige onschuld spelen. Of een beetje voor god spelen. Zij denken een beetje heilig te zijn, het enige echter dat zij zijn is schijnheilig. Op de drie genoemde gebieden kan de godsdienstige makkelijk afglijden naar: te fel, te star en te onbetrouwbaar. De te felle gelovige wordt godsdienstfanaticus, de te starre gelovige wordt een dogmaticus, de te onbetrouwbare gelovige is schijnheilig. Atheïsten willen geen ongeloof afdwingen door geweld, willen geen twijfel aan het ongeloof verbieden en beweren ook niet dat het ongeloof hun heilig is. Er straalt geen heil af van het niet-geloven. Atheïsten zullen daarom niet snel beschuldigd worden van schijnheiligheid.

8. Het atheïsme is inspirerend omdat het leert zonder de illusie van een hiernamaals te (kunnen) leven.

Atheïsten geloven niet in een leven na het sterven. Zij weten uit wetenschappelijk onderzoek dat geest gebonden is aan lichaam en met de dood van het lichaam ook de geest dood is. Niet vertrokken naar elders, maar voorgoed zonder aktiviteit dus zonder bewustzijn, voorgoed tot niets gereduceerd. Atheïsten weten dus dat zij geen herkansingen krijgen voor mislukkingen of ongeluk in dit leven in een hiernamaals en - gek genoeg - juist hieruit putten zij inspiratie. Voor de godgelovigen is er na het sterven de hemel, bij de hemelvader, of de hel, bij de duivel, of een of meerdere reïncarnaties in

volgende levens op aarde. Voor de godgelovigen komen de gestorvenen dus altijd ergens terecht, in hemel, hel, of in een andere tijd weer terug op aarde. Atheïsten weten dat er geen enkel soort van vervolg is op het eigen leven. Dit inzicht is misschien wel de allerbelangrijkste inspiratiebron van het atheïsme. Het dwingt om voortdurend bewust te zijn van het unieke, enkelvoudige, onherhaalbare leven dat je leeft en de noodzaak binnen dat unieke leven zoveel als mogelijk is te genieten, maar tevens zo veel als mogelijk nuttig te produceren, af te maken en te herstellen, want een andere gelegenheid dan in dit leven dat je nu leeft, is er niet. Er is geen hoop op een volgend leven waarin alles veel beter zal zijn. De enige hoop is dat je in je leven voldoende en rechtvaardige kansen krijgt en daarvan ook gebruik maakt. Kansen op genot, op zinvolle producten, op positieve invloed van en op anderen en op goede relaties. Probeer zoveel mogelijk te genieten maar nooit ten koste van anderen, probeer positieve kanten te zien, probeer negatieve belevingen te voorkomen of te overwinnen. Dat gaat allemaal veel makkelijker als je eenmaal weet dat god niet anders is dan een voorstelling evenals het hiernamaals. Je kan heel goed en verantwoordelijk leven met andere mensen, maar zonder god en zonder hiernamaals.

Met deze stichtelijke woorden wil ik eindigen en ik dank u voor uw godvergeten aandacht.

ingezonden mededelingen

Uitnodiging afscheidscollege prof. dr. Peter Derkx

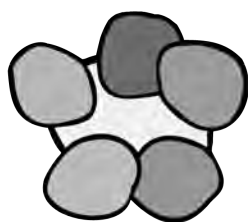
Op vrijdagmiddag 30 juni 2017 geeft Peter Derkx zijn afscheidscollege als hoogle-
raar Humanisme en Levens-
beschouwing aan de
Universiteit voor Humanis-
tiek (UvH), de leerstoel die
hij sinds 2003 heeft bekleed.

Het afscheidscollege van
Peter Derkx is getiteld:

**Het blijft mensenwerk
Een humanistische visie op
spirituele dimensies van
goed ouder worden**

Namens het College van
Bestuur en de leerstoelgroep
Humanisme en Filosofie van
de Universiteit voor Huma-
nistiek nodigen wij u hierbij
uit voor Peters afscheidscol-
lege op **vrijdagmiddag 30
juni 2017, om 16.15 uur
precies** (graag uiterlijk 10
minuten van tevoren aanwe-
zig zijn) in de aula van het
Academiegebouw van de
Universiteit Utrecht, Dom-
plein 29 te Utrecht. U bent
eveneens uitgenodigd voor
de receptie na afloop, in de
Senaatszaal van het Acade-
miegebouw.

Met vriendelijke groet,
namens het College van
Bestuur,
prof. dr. Gerty Lensvelt-Mul-
ders, rector
namens de leerstoelgroep
Humanisme en Filosofie
prof. dr. Joachim Duyndam,
voorzitter.

God bestaat niet, dus

Atheïsmedag 2017

zondag 11 juni 2017 van 13.30 uur tot 18.00 uur
(zaal open vanaf 13.15 uur)

locatie: Theater aan de Slinger
aan de Slinger 40 in Houten

sprekers zijn:

- . Paul Cliteur
- . Tom Herrenberg
- . Tineke Kooiman
- . Boris van der Ham
- . Machteld Zee
- . Floris van den Berg

interview met:

- . Frank Ong-Alok +
muzikaal intermezzo

huldiging Machteld Zee Atheïst van het jaar 2017

Boekenbeurs / signeersessie door auteurs:
Paul Cliteur, Tom Herrenberg, Machteld Zee
Frank Ong-Alok, Floris van den Berg,

entreekosten: € 12,50 per persoon, studenten € 7,50 per persoon,
aangemeld en betaald vóór 1 juni: € 2,50 korting per persoon.
aanmelden via contact@atheistischverbond.nl
meer info is te lezen op www.atheistischverbond.nl

programma wordt verzorgd door het Atheïstisch Verbond

Al vele jaren ervaren atheïsten dat kritiek op religies niet altijd in vrijheid kan worden
geuit, althans, niet alle religies laten op hen gerichte kritiek toe. Natuurlijk kan niet
alles worden gezegd, er zijn grenzen. 'Fatsoen' kan als grens worden aangemerkt.
Echter, de regels van fatsoen zijn niet in steen gebeiteld. Waar bij de één in een
bepaald geval de grens van fatsoen wordt overschreden, is die grens voor een ander
nog verre van bereikt. Kortom, wat binnen grenzen van fatsoen valt is niet eenduidig.
En per persoon verschillend. Uiten van een mening is daardoor ook met regelmaat
reden voor al dan niet heftige discussie. Of, veel erger, reden voor twist. Voor
sommigen zodanige twist dat die overgaat in strijd, strijd waarbij zelfs reden wordt
gezien geweld te mogen toepassen. Of zelfs gemeend geweld te moeten toepassen.
Beide laatste situaties veroorzaken maatschappelijke onrust, want zijn bedreigend.
Bedreigend voor het vrij mogen uiten van een mening. Vandaar dat deze
Atheïsmedag aandacht geeft aan 'wat mag gezegd?', maar evenzo aan 'wat moet
gezegd!'.

Meer informatie over het programma leest u op www.atheistischverbond.nl, daar kunt
u zich ook aanmelden.

Economische illusies

Thomas Spickmann

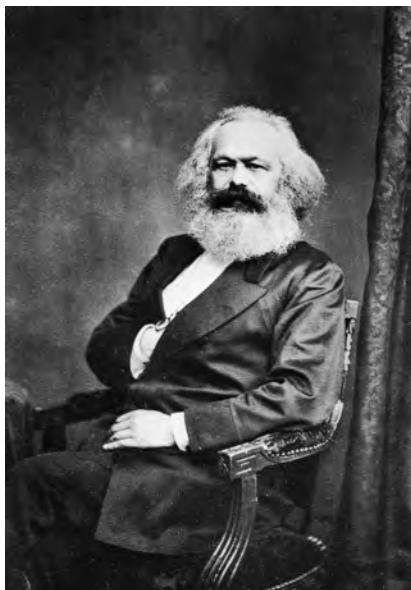

In de loop der geschiedenis zijn door ideologen en politici diverse heilsbeloftes afgegeven die mens en maatschappij naar een betere toekomst met meer welvaart wilden leiden; helaas waren het mislukkingen. Dit artikel is een bijdrage voor het themanummer 'economie en vrijheid'.

Meer dan 200 jaar geleden kwam aan de lijfeigenschap van de boeren een einde. Het tijdperk der industrialisatie begon. Op grote schaal werden spoorlijnen aangelegd en veel fabrieken ontstonden. Een nieuwe arbeidersklasse ontwikkelde zich die echter geen belangenvertegenwoordiging had. Er waren nog geen vakbonden en geen wetten ter bescherming van werknemers. Daarom werd dat tijdperk door uitbuiting, gevaarlijke arbeidsomstandigheden, armoede en kinderarbeid gekenmerkt.

De filosoof Karl Marx ► omschreef deze toestanden uitgebreid. Hij was derhalve een goede analyticus. Zijn eisen en voorspellingen waren daarentegen verkeerd. Hij deelde de toenmalige maatschappij in twee klassen in, namelijk de kapitalisten en de arbeiders, d.w.z. de uitbuiters en degenen die uitgebuit werden. In principe kan dit als te sombere schildering van een tegenstelling tussen goed en kwaad beschouwd worden. Hij achtte de werknemers geschikt om de werkgevers te verslaan, zelf de macht over te nemen en aan alle soorten van uitbuiting die ooit bestonden een definitief einde te maken. De overheid zou nog enige tijd moeten blijven bestaan; deze periode wordt 'socialisme' genoemd. Maar op een gegeven moment zou enigerlei regering overbodig worden. Het tijdperk van het 'communisme' zou dan beginnen, met welvaart en economische vrijheid voor iedereen; nooit meer zou iemand onderdrukt moeten worden. Dit zou als het ware een aards paradijs worden.

Later werd op deze ideologie een modificatie toegepast. De Rus Vladimir Iljitsj Lenin achtte de arbeiders niet in staat om een dergelijke revolutie door te voeren. Hij eiste dat een communistische partij dit zou doen. Bovendien zou de periode van het socialisme (gepaard gaande met dictatuur) langer moeten duren dan door Karl Marx voorspeld, d.w.z., de overheid zou niet al te vroeg overbodig kunnen worden. Ca. 100 jaar geleden namen Lenin en zijn medestrijders in Rusland de macht over, terwijl in dat land het tijdperk der industrialisatie nauwelijks begonnen was. De oorspronkelijke voorspelling van Marx was geweest dat de communistische revolutie in eerste instantie in Duitsland of Engeland zou uitbreken.

Na de vroege dood van Lenin was Jozef Stalin de nieuwe leider. Niet te ontkennen valt dat onder zijn bewind door de groot-schalige bouw van fabrieken een technologische vooruitgang plaats had. De economie was vol-

ledig in handen van de overheid. Maar het was ook het tijdperk van uitgebreide zuiveringsacties waarin echte en vermeende politieke tegenstanders opgepakt, vaak geliquideerd of naar Siberië uitgebannen werden waar zij dwangarbeiders werden en onder erbarmelijke omstandigheden leefden.

Door de overwinning van Stalin op Hitler werd na de tweede wereldoorlog het systeem van de Sovjet Unie over een aantal Oost-Europese landen uitgebreid; in die periode ontstond tevens de DDR. Tot eind jaren 80 van de afgelopen eeuw overheerste de planeconomie. Particuliere bedrijven werden nauwelijks getolereerd. Voor elke arbeider werd een werkplek gegarandeerd. Officieel bestond geen werkloosheid. Sociale voorzieningen waren voor iedereen onvoorwaardelijk beschikbaar. Dit leidde echter tot grote passiviteit en technologische achteruitgang t.o.v. de westerse wereld. Mensen hadden geen prikkel om zich in te spannen t.b.v. innovaties. Het systeem functioneerde op den duur niet goed en kon alleen door onderdrukking in stand gehouden worden, namelijk met behulp van een machtige inlichtingendienst en een ijzeren gordijn dat vluchtelingen verhinderde te ontsnappen. Bovendien was de DDR genoodzaakt om in het kapitalistische buitenland geld te lenen om nog enige tijd te kunnen blijven bestaan. Desondanks was het einde van het communisme, dat als

het ware nooit werkelijkheid had kunnen worden, 27 jaar geleden onvermijdelijk.

Dat dit een utopie bleek was voor iedereen die in 1990 door de DDR reisde overduidelijk te zien. Veel verkeerswegen, fabrieken en huizen verkeerden in slechte staat. Mensen vestigden hun hoop op het kapitalistische systeem van West-Europa dat grotendeels een succes was geweest. Op een gegeven moment werd de West-Duitse munt overgenomen, wat gepaard ging met economische hervormingen. In het najaar van 1990 was het einde van de DDR een feit. De verwachting was dat alles beter zou worden.

In de daaropvolgende periode werd echter duidelijk dat veel Oost-Duitse bedrijven niet konden overleven. Ze waren niet in staat om te concurreren omdat hun producten technisch achterhaald en na de introductie van de West-Duitse valuta te

Thomas Spickmann (1973) is constructeur en redacteur van De Vrijdenker

duur waren en moesten derhalve sluiten. Dit leidde in de jaren 90 van de afgelopen eeuw tot massale werkeloosheid en diepe teleurstelling. Wie destijds niet jong was, maakte vaak geen kans meer om elders aan de slag te gaan. Persoonlijk ben ik in 2000 in Oost-Duitsland mensen tegengekomen die hun frustratie lieten blijken. Inmiddels is er uiteraard veel veranderd; deels zijn er positieve ontwikkelingen, maar het duurde aanzienlijk langer dan oorspronkelijk verwacht.

Meer dan 20 jaar geleden was een tweede muntunie in voorbereiding. In het kader van de gepropageerde eenwording van ons continent werd de Euro ingevoerd waaraan tot aan de dag van vandaag meer dan tien staten deelnemen. De voorstelling was dat met behulp van de gezamenlijke valuta meer welvaart en stabiliteit (na vaststelling van desbetreffende criteria) te realiseren zijn.

Het probleem is echter dat door deze munt diverse landen aan elkaar vastgeketend werden die cultureel en economisch niet bij elkaar passen. Hier bestaat een analogie met de situatie binnen het herenigde Duitsland in 1990. In principe is de Euro voor onze oosterburen, die op de export van hun producten aangewezen zijn, te zwak en voor Griekenland, dat sinds een aantal jaren in een diepe crisis verkeert, te sterk. Daar zou een

de afwaardering van de eigen valuta, die helaas niet meer bestaat, noodzakelijk zijn zodat de economie weer vlot getrokken zou kunnen worden. Dit zou met een gedeeltelijke kwijtschelding van de torenhoge staatsschuld gepaard moeten gaan. In plaats daarvan heeft Griekenland de eurozone tot nu toe niet verlaten. Tevens worden de vermogens van de schuldeisers krampachtig overeind gehouden. Dit valt aan de banken die in de loop der tijd steeds meer geld geleend hebben en over teveel macht beschikken, te danken. Bovendien hebben nog een aantal andere landen, vooral in Zuid-Europa, met ernstige financiële en economische problemen te kampen met massawerkeloosheid, perspectiefloosheid en armoede tot gevolg. Dit leidt tot dalend vertrouwen in de Europese Unie en overal tot de opkomst van rechtse populistische partijen die zich tegen het al te centralistische beleid verzetten.

Zeker is deze statenbond aan een grondige hervorming toe om te kunnen overleven. Er zijn experts die serieus te nemen voorstellen maken en naar wie wij en vooral politici zouden moeten luisteren. Demagogen als Marine Le Pen, Nigel Farage of Geert Wilders hebben wij daarentegen niet nodig. Op zich hebben zij gedeeltelijk gelijk, maar zij hebben geen oplossingen te bieden.

INGEZONDEN

De politieke tentakels van C&A

Naar aanleiding van een interview met Maurice Brenninkmeyer en een aantal onthullende stukken in de NRC van 6 en 7 mei j.l., over de enorme invloed van C&A op onze samenleving en specifiek op de katholieke belangen, wil ik graag reageren. Het gaat erom dat deze particuliere onderneming vanaf haar ontstaan zich in hoge mate ingespant heeft om de katholieke belangen expliciet te behartigen door schenkingen van meer dan een miljard aan de RK-kerk en haar instellingen, met verder enorme implicaties in de politiek, door steun aan de KVP en de oprichting van het CDA en de KRO. Verder door ondersteuning van het katholieke onderwijs, vanaf het universitair tot het kleuteronderwijs en natuurlijk niet alleen in Nederland, etc. etc.. Positief zou gesteld kunnen worden dat C&A een grote bijdrage aan de emancipatie van ons katholieke volksdeel heeft geleverd, echter is hun invloed op het maatschappelijke en religieuze vlak voor een onderneming veel te groot, zonder dat de meesten van ons zich hiervan bewust zijn en waren. Maar nu ik het wel weet zal ik mij hier ook naar gedragen en deze gang van zaken niet langer subsidiëren.

Bob Schagen, 7 mei 2017

INGEZONDEN

Bob Schagen, die op pagina 29 van Vrijdenker 2017-03 een stukje schrijft over de oplossing van het Israëlische vraagstuk, geeft blijk geen idee te hebben van de historische strijd van de Palestijnen. De Palestijnen hebben nooit gestreefd naar een Palestijnse staat. Die staat hadden ze al: Palestina. In 1948 en 1967 werd deze ongewapende staat hen door geweld afgenomen. Als Bob Schagen schrijft "dat Egypte het gezag moet overnemen over de Gaza" dan vergeet hij dat dat al eens gebeurd is. Als Bob Schagen schrijft "dat Jordanië het gezag over de Westbank moet nemen" dan vergeet hij dat dat al eens gebeurd is. Als Bob Schagen schrijft "dat de Verenigde Naties de staatsgrenzen en de Palestijnen moeten beschermen" dan vergeet hij dat al 70 jaar gebeurt en dat de Verenigde Naties al 70 jaar de Palestijnse vluchtelingen zelfs huisvesten en voeden. Als Bob Schagen schrijft "dat er dan geen tijdrovende vredesbesprekingen gehouden behoeven te worden" dan vergeet hij dat die vredesbesprekingen al die jaren door het tijdsrekken van Israël zinloos zijn gemaakt. Als Bob Schagen schrijft "dat de twee staten-oplossing geen oplossing is" dan vergeet hij dat de Palestijnen nooit twee staten en nooit de opdeling van het Heilige Land hebben gewild en dat het Israëlische vraagstuk daar ook niet om gaat. Het Israëlische vraagstuk kan morgen opgelost zijn als de Israëlische regering de apartheid opheft en de Palestijnen gelijke rechten geeft als joden. Voor vrijdenkers is dat toch immers het eerste wat in hen opkomt?

Rik Min, 4 april 2017

Vrijheid van godsdienst, een moderne vorm van onderdrukking?

Maarten Gorter

De Verenigde Staten zijn volgens velen hét land van vrijheid van godsdienst, maar is dat ook zo? In dit artikel een overzicht van hoe het Supreme Court de afgelopen 150 jaar is omgegaan met de vrijheid van godsdienst.

6 januari 1879: het Supreme Court¹ van de VS beslist unaniem in de rechtszaak Reynolds v. United States dat vrijheid van godsdienst niet betekent dat de overheid hoeft te accepteren dat de mormoon George Reynolds met twee vrouwen tegelijk mag trouwen. Hij beroept zich namelijk op dat recht, het is zijn "religieuze plicht om met twee vrouwen tegelijk te trouwen." Het Supreme Court schrijft dat de Morrill Anti-Bigamy Act, de wet die het huwelijk met meerdere vrouwen en/of mannen verbiedt, een neutrale wet is, die niet gericht is op de mormonen maar op alle inwoners van de VS. Als mormonen het recht zouden hebben om strafbare feiten te plegen vanwege hun godsdienst, dan zou religie boven de wet staan. Verder schrijft het hof dat de mormonen het recht hebben om uit te spreken in hun kerk of gemeenschap dat bigamie en polygamie juist zijn en legaal zouden moeten zijn, maar handelen daarnaar valt niet onder de vrijheid van godsdienst. Het Supreme Court maakt hier een duidelijk onderscheid tussen religieuze overtuigingen en religieuze handelingen.

In 1887 werd ook nog eens de Edmunds-Tucker Act van kracht; die hield in dat als kerken of andere organisaties toch meewerkten aan een polygaam huwelijk, hun bezittingen zouden worden onteigend en staatsbezit worden gemaakt. Dit werd ook met 6 tegen 3 stemmen op 19 mei 1890 in de rechtszaak The Late Corporation of the Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints (mormoonse kerk) v. United States grondwettelijk verklaard.

Maarten Gorter (Amstelveen, 1994) is student en lid van De Vrije Gedachte.

100 jaar later, op 17 april 1990, beslist het Supreme Court in de rechtszaak Employment Division v. Smith met 6 tegen 3 stemmen dat Native Americans² die peyote³ bezitten strafbaar zijn, zelfs als het gebruik van peyote een religieus gebruik is. Het staat immers op de opiumlijst. De opiumwet is gemaakt met een neutrale reden, het uitbannen van drugs, en wordt tegen alle inwoners die peyote bezitten ingezet om hen te vervolgen, ongeacht religie. Het Supreme Court gebruikt dezelfde argumenten als de rechters gebruikten in Reynolds v. United States; het maakt opnieuw onderscheid tussen religieuze overtuiging en religieuze handelingen. Aangezien het vervolgen van Native Americans gevoelig ligt in de VS, maakt het federale Congres in 1993 een wet genaamd Religious Freedom Restoration Act (Wet tot herstel van de vrijheid van godsdienst). Die wet bepaalt dat handelingen die illegaal zijn in de VS toch toegestaan worden

als een religie het voorschrijft. De overheid mag alleen religieuze handelingen verbieden als duidelijk wordt aangetoond dat de efficiëntie van de overheid in het geding komt.

25 juni 1997: het Supreme Court verklaart in de rechtszaak City of Boerne v. Flores met 6 tegen 3 stemmen dat het grootste gedeelte van de Religious Freedom Restoration Act ongrondwettelijk is. Zij baseren zich op het 14e amendement (discriminatieverbod) lid 5, dat luidt "Het Congres zal de macht hebben om de bepalingen van dit artikel uit te voeren door een passende wetgeving." Het Supreme Court vindt dat het Congres geen wetten mag maken gebaseerd op grondrechten die staten hun statelijke rechten ontnemen. Het Supreme Court vindt dat het Congres anders de grondwet moet wijzigen. De Religious Freedom Restoration Act geldt nog alleen voor de federale overheid.

Met deze meer dan 100-jarige geschiedenis van omgaan met religieuze handelingen bevestigde het Supreme Court dat religie niet boven de wet staat.

In het jaar 2014 is Obamacare in werking getreden. Veel Amerikanen zijn tegen ziektekosten verzekerd via hun werkgever en Obamacare voorziet in subsidies zodat de mensen hun verzekering bij hun werkgever makkelijker kunnen betalen. De evangelische doe-het-zelf zaak Hobby Lobby wil geen anticonceptiemiddelen-vergoeding uitkeren aan hun vrouwelijke medewerkers die een verzekering hebben bij Hobby Lobby. Dit is echter in de wet vastgelegd. In de Obamacare-wetgeving staat immers dat alle bedrijven die verzekeringen aanbieden verplicht zijn om de vergoeding van anticonceptiemiddelen voor vrouwelijke werknemers uit te keren. Hobby Lobby klopt uiteindelijk bij het Supreme Court aan en beroept zich op vrijheid van godsdienst om niet uit te keren.

Ruth Bader Ginsburg

Op 30 juni 2014 beslist het Supreme Court met 5 tegen 4 stemmen dat het verplichten van christelijke bedrijven om anticonceptiemiddelen te vergoeden in strijd is met de Religious Freedom Restoration Act. Dit is opmerkelijk aangezien twee rechters die in *Employment Division v. Smith* nog zeiden dat religie niet boven de wet staat nu wel vóór Hobby Lobby stemden en zelfs 3 rechters die het grootste gedeelte van *City of Boerne v. Flores* ongrondwettelijk verklaarden. De Amerikaanse opperrechter Ruth Bader Ginsburg ⁴ schreef in de minderheidsopinie van de Hobby Lobby rechtszaak dat dit juist alles is wat vrijheid van godsdienst niet is. Het dwingt namelijk anders- of niet-gelovige vrouwen van een bedrijf om zich te onderwerpen aan de religieuze opvattingen van hun werkgever. We moeten volgens haar ook niet vergeten dat Hobby Lobby een commercieel bedrijf is dat een christelijke eigenaar heeft. Aan het bedrijf zelf is niets christelijks te zien, zij verkopen voornamelijk tuinspullen. Zij vindt het ook vreemd dat een commercieel bedrijf zich op de Religious Freedom Restoration Act beroept terwijl deze gericht is op individuen en niet op bedrijven.

Het mooiste van de opinie van Ruth Bader Ginsburg vind ik de citaten "Ik ben bang dat het Supreme Court een mijnenveld is ingegaan" en "Als er 9 vrouwen zaten bij het Supreme Court dan zou dit een andere beslissing zijn geweest."

Sinds deze overwinning voor de fundamentalistische christenen wordt het alleen maar erger met het opdringen van religie want zij denken nu namelijk "Als mijn religie tegen is hoef ik het niet te doen".

Sinds in de rechtszaak *Obergefell v. Hodges* op 26 juni 2015 met 5 tegen 4 stemmen werd beslist dat homo's en lesbiennes het recht hebben om te trouwen, gaan veel blijde homo's en lesbiennes naar een bakker toe om een taart te bestellen of naar een fotograaf om foto's van hun bruiloft te laten maken. Nu denken de fundamentalistisch christelijke bakkers, fotografen, kappers etc: "Het homohuwelijk is tegen mijn geloof dus ik weiger mee te werken." Gesterkt door de Hobby

Lobby uitslag vechten zij discriminatieveroordelingen aan. Aangezien er geen federaal verbod is op discriminatie omtrent goederen en diensten op seksuele geaardheid, maar wel op statelijk niveau in progressieve staten, winnen homoseksuelen en lesbiennes wel in deze staten. Maar we moeten niet vergeten dat rechters benoemd worden door de politiek in Amerika dus progressieve staten benoemen dan dus ook progressieve rechters, waardoor zij tot nu toe elke keer winnen van fundamentalistische christenen in deze staten.

In conservatieve staten als Indiana, North Carolina en Mississippi zijn statelijke Religious Freedom Restoration Acts gemaakt met als doel het bevestigen dat christenen goederen en diensten mogen weigeren aan homo's en lesbiennes. Die wetgeving wordt op dit moment in statelijke rechtbanken aangevochten en gedeeltes van deze wetten zijn al ongrondwettelijk verklaard. Omdat het Supreme Court een eindfase is, moeten alle lagere rechtbanken eerst hun mening erover geven, daarom heeft het Supreme Court nog geen van deze zaken behandeld.

Wat ik zo opmerkelijk vind aan deze fundamentalistische christenen is dat zij dezelfde argumenten gebruikten om geen goederen en diensten te bieden aan zwarte mensen of mensen die een gemengd huwelijk hadden in de jaren 50 en 60. De fundamentalistische christenen zeggen dan altijd "homoseksualiteit is een keuze en ras niet". Terwijl de wetenschap toch echt heeft bewezen dat homoseksualiteit geen keuze is. Ik denk alleen dat we niet kunnen verwachten dat mensen die geloven dat de aarde 6000 jaar oud is, zich baseren op de wetenschap. Gelukkig heeft het Supreme Court in de jaren 60, toen er vrijwel alleen maar democratische rechters zitting in hadden, in de rechtszaken *Katzenbach v. McClung*, *Heart of Atlanta Motel v. United States*, *Newman v. Piggie Park Enterprises* unaniem elke keer gezegd dat de overheid het recht heeft om te eisen dat bedrijven alle klanten bedienen ook al is dit in strijd met hun geloof.

Ik verwacht dat als het Supreme Court het nu behandelt, zij van mening

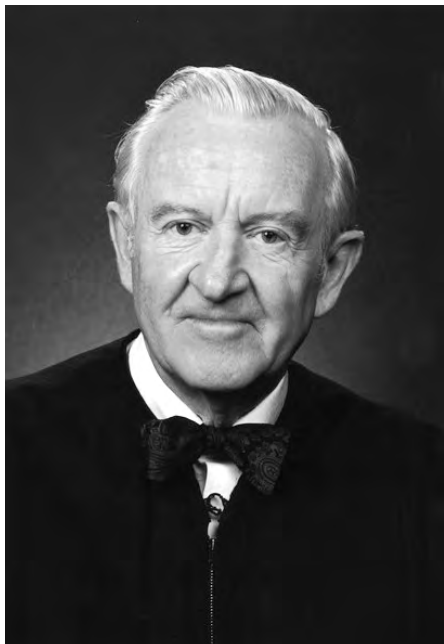
zullen zijn dat bedrijven homo's moeten bedienen ook al is dat tegen hun geloof, immers er zitten nu 5 pro-homorechten rechters. Maar drie van deze rechters zijn op zeer hoge leeftijd en als zij stoppen/overlijden zullen zij vervangen worden door president Trump, die dan naar verwachting conservatieve rechters zal benoemen die bekend staan om hun anti-homo opvattingen. Zullen zij ook vinden dat homo's en lesbiennes niet gediscrimineerd mogen worden?

Ik hoop het, maar het Supreme Court heeft vaak in de geschiedenis met een conservatieve meerderheid niet gekozen voor de rechten van homo's en lesbiennes. Zoals toen op 30 juni 1986 in *Bowers v. Hardwick* met 5 tegen 4 stemmen werd besloten dat een verbod op homoseksuele handelingen niet in strijd is met het recht op privacy en het discriminatieverbod. Dit werd pas op 26 juni 2003 met een uitslag van 6 tegen 3 stemmen teruggedraaid.

Of neem de rechtszaak *Boy Scouts of America v. James Dale* [▲] in 2000 waarin het Supreme Court met 5 tegen 4 stemmen zei dat een private organisatie best homoseksuele leden mag weigeren als homoseksualiteit tegen hun opvatting is. Wat nog een belangrijk detail is om te vermelden is dat atheïsten ook geen lid mogen worden van de Boy Scouts, iets wat ook het Supreme Court bevestigde.

We zien nu dat het Supreme Court de laatste jaren religie boven de wet stelt en dat de rechten van vrouwen en minderheden steeds meer worden onderdrukt als mensen zich beroepen op vrijheid van godsdienst. Ik hoop van harte dat de progressieve rechters die

op hoge leeftijd zijn, het nog een tijd volhouden totdat er weer een president is in Amerika die niet-conservatieve rechters benoemt. Anders kan het zo maar zijn dat de rechten van vrouwen

en homo's compleet verloren gaan door vrijheid van godsdienst.

Ik eindig dit verhaal met een waarschuwing van de Amerikaanse opperrechter John Paul Stevens ⁵ die hij in de minderheidsopinie van de rechtszaak Boy Scouts v. James Dale schreef: "Dat zulke vooroordelen nog steeds voorkomen en dat zij ernstige en voelbare schade hebben veroorzaakt voor ontelbare leden van de inwoners van New Jersey⁶, zijn vaste feiten volgens zowel de Boy Scouts als het Supreme Court. Die schade kan alleen worden verergerd door de oprichting van een constitutioneel schild voor een beleid dat het product van een gebruikelijke manier van denken over vreemden is. Zoals opperrechter Brandeis⁷ zo verstandig geadviseerd heeft, "we moeten altijd op onze hoede zijn, uit vrees dat vooroordelen rechtsbeginselen worden."

1. Het Supreme Court is de hoogste recht-

bank van de VS. Het kan alle statelijke en federale wetten toetsen aan de grondwet.

Rechters worden door de president benoemd met instemming van de Senaat en de benoeming is voor het leven.

2. Peyote: een hoeveelheid van de cactussoort Peyote, die de hallucinogene stof mescaline bevat.

3. Behalve de Native Americans die in reservaten wonen met hun eigen wetten.

4. Ruth Bader Ginsburg (geboren in 1933) is sinds 1993 tot heden opperrechter van het Supreme Court. Zij wordt op dit moment als de meest progressieve opperrechter gezien.

5. John Paul Stevens (geboren in 1920) was opperrechter van 1975 tot 2010. Hij ging pas op zijn 90e met pensioen.

6. James Dale was de homoseksuele scoutingleider die werd ontslagen in de Boy Scout afdeling van de staat New Jersey.

7. Louis Brandeis was de eerste Joodse opperrechter van het Supreme Court van 1916 tot 1939. Hij stond bekend om zijn progressieve opvattingen. Zo heeft dankzij hem het Supreme Court verklaard dat de Amerikaanse grondwet het recht op privacy garandeert.

Basisinkomen als geboorterecht

Enno Nuy

In een interessant artikel in The Guardian van 4 maart 2017¹ gaat de Britse antropoloog Jason Hickel ¹ verbonden aan de London School of Economics - uitgebreid in op het basisinkomen. Het basisinkomen is niet zo maar een ideetje van linkse

heleboel andere meer en minder verschrikkelijke ontwikkelingen verder en zien we dat arbeid steeds meer bedreigd wordt door robotisering en automatisering.

Vertalingen zijn tussen rechte haakjes toegevoegd door de Redactie.

economen maar heeft al een lange geschiedenis achter de rug. Begin dertiende eeuw moest de zogeheten *Magna Carta* de lage adel beschermen tegen de willekeur van monarchen. In 1217 werd daar de *Forest Act* [Boswet] aan toegevoegd die de gewone burgers recht op gemeenschappelijk land gaf. De achterliggende gedachte was dat niemand afgesloten mocht worden van de bronnen voor levensonderhoud.

Lang duurde dat niet toen begin vijftiende eeuw de lage adel de zogeheten *enclosure movement* [omheiningbeweging] startte, waarbij zij zich miljoenen hectares land toe-eigende. De gewone lui bleef niets anders over dan zichzelf te verhuren om tegen het laagst denkbare loon op de landerijen van de adel te werken. Deze beweging beperkte zich overigens niet tot Engeland. Nu zijn we een industriële revolutie en nog een

Voor steeds meer mensen, organisaties en overheden wordt het begrip '*basisinkomen*' steeds concreter. De eerste die dit begrip introduceerde was Thomas Paine, in zijn pamflet *Agrarian Justice* uit 1797: "*the earth, in its natural, uncultivated state was, and ever would have continued to be, the common property of the human race*". [de aarde, in zijn natuurlijke, ongecultiveerde staat, was, en zou altijd gebleven zijn, het gemeenschappelijk bezit van de menselijke soort.] Dat slechts fortuinlijke enkelingen zich het gemeenschappelijk land hadden toegeëigend en als enigen profiteerden van de opbrengst daarvan was in strijd met het meest basale rechtsbeginsel, aldus Paine. Hij stelde voor dat landeigenaren belasting zouden betalen over de opbrengsten van hun land en die belastingopbrengsten

Enno Nuy (Aerd, 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

dienden te worden gebruikt voor een onvoorwaardelijk basisinkomen voor iedereen. Paine►: dit is gerechtigheid, geen liefdadigheid! Natuurlijk kleven er risico's aan, schrijft Hickel, bijvoorbeeld dat het het nationalisme dat nu overal de kop opsteekt, zal stimuleren. Maar dat probleem is te verhelpen door het basisinkomen tot een universeel recht te bestemmen. *"The earth's natural bounty belongs to all, as Paine pointed out. If the commons know no border, why should a commons-linked income? Indeed, why should people in resource-rich nations get more than their neighbours in resource-poor ones?"* [De natuurlijke rijkdom van de aarde behoort allen toe, zoals Paine zei. Als het gemeenschappelijk bezit niet begrensd is, waarom zou dan een aan dat bezit gekoppeld inkomen dat wel moeten zijn? Sterker nog, waarom zouden mensen in hulpbronnen-rijke landen meer moeten krijgen dan hun burens in hulpbronnen-arme landen?]

En hij sluit zijn artikel als volgt af: *"A basic income might defeat the scarcity mindset that has seeped so deep into our culture, freeing us from the imperatives of competition and allowing us to be more open and generous people"*. [Een basisinkomen zou een eind kunnen maken aan het schaarstedenken dat zo diep in onze cultuur gesijpeld is, door ons te bevrijden van concurrentiedwang en ons in staat te stellen meer open en ruimhartig te zijn.]

Het uitgangspunt voor Thomas Paine was dat alle bewoners van de aarde recht hebben op de opbrengsten van die aarde. In principe immers hebben alle bewoners recht op het verwerken van al hetgeen nodig is voor levensonderhoud. De geschiedenis van *Magna Carta*, de *Forest Act* en de *Enclosure Movements* heeft laten zien hoe het land werd toegeëigend door de adel. Mijns inziens wijst Paine er terecht op dat dat strijdig is met ieder rechtsbeginsel. Door de toeëigening van grond en de daarin aanwezige bodemschatten heeft een zeer klein deel van de bevolking rijkdom en welvaart weten te verkrijgen terwijl de rest van de bevolking zich tevreden moet stellen met het voortdurend onder druk staande loon voor arbeid. Wanneer vervolgens die arbeid ook nog eens onder druk komt te staan door lage-lonen-landen, automatisering en robotisering, wordt onmiddellijk duidelijk hoe onrechtvaardig deze gap van zaken is.

Sommigen zijn van mening dat herverdeling van beschikbare waarde pas mogelijk is nadat is vastgesteld hoe de arbeid om die waarde te genereren kan worden herverdeeld. Mijns inziens is dat een heilloze weg. Laten we eerst even terug keren naar de exponentieel toenemende ongelijkheid wereldwijd en ik volsta hier met de simpele verwijzing naar twee auteurs.

In de eerste plaats Piketty► die redelijk onweerlegbaar heeft aangetoond hoezeer inkomen uit vermogen leidt tot een sterk

stijgende rijkdom terwijl inkomen uit arbeid de mensen in het meest gunstige geval in staat stelt een acceptabel leven zonder uit de bocht vliegende schulden te leiden. Voor het overgrote deel van de wereldbevolking is inkomen uit arbeid identiek aan een leven in armoede.

In de tweede plaats wil ik hier Peter Westbroek aanhalen, de geoloog die het schitterende boek *De Ontdekking van de Aarde* schreef en ik volsta hier met een iets langer citaat: *"Kunnen we nu de steen des aanstoets aanwijzen waardoor het symbiotische wereldbeeld in flagrante tegenspraak komt met de machtsstructuur van de huidige maatschappij? Op zich kan*

men de schokkende ontmaskering door de Earth System Science van ons ego als een onmisbare, maar misleidende hersenschim nog afdoen als een drogreden door de intellectuele elite. Maar de implicaties zijn minder onschuldig. Zodra datzelfde misleidende ego een deel van het systeem aarde afzondert om het te onderwerpen aan de eigen exclusieve willekeur, ontstaat er een conflict met het symbiotische wereldbeeld. Ik trek daaruit de konklusie dat het symbiotische wereldbeeld onverenigbaar is met de kern van de huidige sociale orde, doordat het alle eigendom, privé of publiek, ontmaskert als plundering van de aarde".

Met name de vaststelling van Westbroek dat eigendom gelijk staat aan plundering van de aarde vind ik een belangwekkend inzicht. En wanneer we dat inzicht over willen nemen, dan is de stap naar een eerlijke verdeling van (de opbrengsten van) alle bronnen en hulpbronnen een tamelijk logische stap geworden.

Nu lijkt het voor de hand te liggen dat een basisinkomen voor hen die het niet nodig hebben onzin is en dat wie sociaal wil zijn zich moet richten op het realiseren van een springplank voor de ander, de minder vermogende. Maar daarmee verplaatst men het idee van een basisinkomen direct naar de sfeer van filantropie en liefdadigheid. Thomas Paine betoogde nu juist dat het basisinkomen geen gunst maar een universeel recht behoort te zijn. Het is ook zaak vooral vast te houden aan dat universele recht omdat daarmee de rechtvaardiging van het concept haar eigen logica genereert.

Voorts zou men kunnen stellen dat we niet kunnen verdelen wat nog niet gemaakt is maar daarvan is in het geheel geen sprake. Eén procent van de wereldbevolking bezit het overgrote merendeel van alle rijkdom hier op aarde en verwerft daarmee ook steeds meer politieke macht. De rest van de bevolking, negenennegentig procent, moet het doen met de schamele resten van die rijkdom. Die rijkdom is er al, is dus al gemaakt en er is niets onredelijks aan het herverdelen van die onvoorstelbare rijkdom. Daarmee is ook voldoende aangetoond dat de financiering van het basisinkomen geen enkel pro-

bleem hoeft te zijn. Daar zou ik dan wel bij op willen merken dat een basisinkomen bij voorkeur wereldwijd zou moeten worden ingevoerd en dat als de financiering via het instrument belasting kan worden gerealiseerd, er dan ook geen enkele ratio meer is voor belastingparadijzen of belastingontwijking.

Het kan en het zou moeten. Maar het vereist wel de wil en het inzicht dat bezit tot chaos en plundering leidt. En het inzicht dat absurde rijkdom onrechtvaardig en immoreel is en boven-

dien de status quo in stand houdt. De belangentegenstellingen en het bestaande machtsevenwicht binnen de menselijke samenleving maken het basisinkomen vooralsnog schier onmogelijk. Maar dat zegt niets over de morele juistheid en wenselijkheid van het concept.

https://www.theguardian.com/global-development-professionals-network/2017/mar/04/basic-income-birthright-eliminating-poverty?CMP=share_btn_link

Jezus is even mythisch als Zeus

Anton van Hooff

Ene Ton Smit uit Utrecht daagde per lezersbrief in NRC (24-4) atheïsten uit met betere argumenten te komen dan dat de God van de Bijbel net zo'n fabel is als Zeus. Dat Jezus hier op aarde heeft rondgelopen, wordt immers door serieuze historici niet betwist. Inderdaad zijn er goede redenen om de historiciteit van een Jezus Christus aan te nemen. Al rond 100 legt de heidense geschiedschrijver Tacitus in een vijandig terzijde aan zijn heidense lezers even uit dat het 'verfoeilijke bijgeloof' van het christendom zijn naam ontleent aan ene Christus die onder Pontius Pilatus was terechtgesteld.

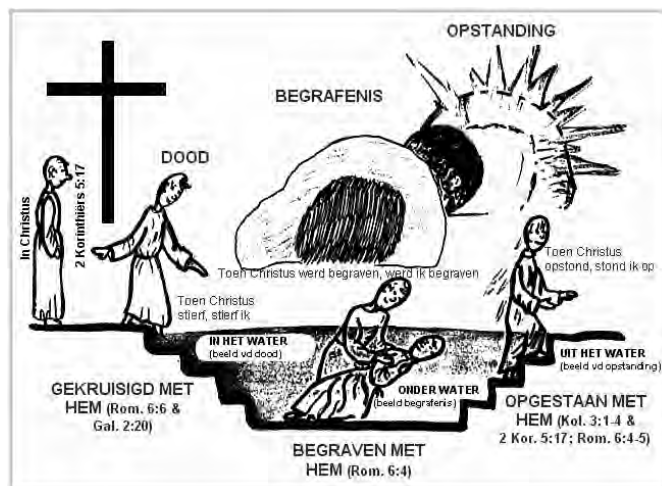
Ach, er liepen talloze goeroes rond in de oude wereld. Goed met Jezus te vergelijken is Apollonios van

Tyana (2 nC- ca. 98). Net als bij Jezus deden na zijn dood allerlei wonder verhalen de ronde die ook pas decennia later werden opgetekend. Net als bij Jezus is het onmogelijk fictie en feit te onderscheiden.

Toen ik als student klassieken het Nieuwe Testament in het Grieks las, begreep ik dat het allemaal mythe was. Toen kon ik met keizer Julianus de Afvallige zeggen: 'Ingezien, doorzien, afgezien' (een poging tot weergave van de Griekse trits *apegoon, egnoon, kategnoon*, duidelijk geïnspireerd op Caesars *veni, vidi, vici*)

Laat ik volstaan met het kernverhaal van het christelijke geloof, het verhaal van de herrijzenis van Jezus. Bij Mattheüs merken twee vrouwen dat het graf leeg is. Daar daalt een engel uit de hemel neer om hun te vertellen dat Jezus is verrezen. Bij Marcus

zijn het opeens drie vrouwen en zit er een man in wit gewaad in de grafkamer. Bij Lucas zijn het ook drie vrouwen, maar niet dezelfde als bij Marcus. Nu staan er opeens twee mannen in een stralend wit kleed voor hen. Zij vertellen dat Jezus was opgestaan. Bij het vierde evangelie, dat van Johannes, komt alleen Maria Magdalena naar het graf. Als zij merkt dat de steen voor de grafopening is weg-

gerold, gaat ze meteen Petrus en Johannes halen. Je ziet de evangelist denken: 'Mm, vrouwen dat is niet zo betrouwbaar.' Die discipelen stellen vast dat het graf leeg is. Dan ziet Maria Magdalena in het graf, dus niet erbuiten, twee wit geklede engelen zitten. Als ze zich omkeert ziet ze iemand staan die Jezus blijkt te zijn.

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

Men stelle zich voor dat een rechter op grond van deze schriftelijke getuigenissen die steeds fantastischer worden, de waarheid moet achterhalen. Hij zal deze tegenstrijdige verhalen, decennia na het gebeuren opgeschreven, stellig niet als bewijs toelaten en met mij concluderen dat het gaat om een urban myth, in goed Nederlands een broodje-aap-verhaal.

Een opstel over twee vrijheden

René van Elst

Sociale vrijheid

In onze samenleving, waarin we tot op zekere hoogte afhankelijk zijn van elkaar, kan niemand doen en laten wat hij wil. Anderen leggen aan ons handelen beperkingen op; bovendien leggen wij onszelf beperkingen op doordat wij normen en waarden internaliseren. Iedereen leert, al opgroeiende, wat er in positieve en negatieve zin van hem wordt verwacht door de mensen om hem heen. Wie bepaalde grenzen overschrijdt met afwijkend gedrag, mag rekenen op sancties. Binnen sociale relaties is er een zekere bewegingsvrijheid, maar volkomen vrijheid is een fictie. Hoeveel vrijheid is er of hoe vrij voel je je? Het antwoord hangt af van wat je mééttelt in je vrijheidsbegrip en welke weging je aan de meegetelde elementen toekent.

We kunnen **sociale vrijheid**, de handelingsvrijheid die je hebt binnen een samenlevingsverband, opvatten als een recht. Wij zijn er altijd als de kippen bij om ons te beroepen op onze rechten of om te protesteren dat anderen bepaalde rechten worden ontnomen, maar een recht is niet iets wat iemand automatisch heeft, geen aangeboren kenmerk van de mens. Er is pas sprake van een recht als samenlevende mensen een recht als zodanig erkennen of toekennen. Die erkenning houdt in dat men het erover eens is dat iemand (of iedereen of een bepaalde groep) aanspraak kan maken op een bepaalde behandeling. Of een bepaalde bewegingsvrijheid mag genieten of vrijheid van expressie etc.. En wie zo'n recht erkent, heeft daarmee in principe de plicht om daarnaar te handelen.

Vrijheidsrechten zijn dus geclausuleerd in wat we een 'sociaal contract' kunnen noemen. Die term wordt gewoonlijk gebruikt voor een veronderstelde overeenkomst tussen burger en overheid in een staat. Ik wil het ruimer zien, namelijk als de normen en waarden en regels inzake het omgaan met elkaar, waar de mensen in grote lijnen eensgezind over zijn. Zowel geschreven als ongeschreven wetten maken daar deel van uit.

Materiële vrijheid

Naast de betrekkelijke vrijheid die de gemeenschap je laat om dingen te doen of te laten, kennen wij een ander soort vrijheid, het vrij zijn van gebrek (vrij zijn van bijv. ziekte of vrees laat ik hier buiten beschouwing). Dat is een vrijheid die je kunt hebben zonder dat er andere mensen in de buurt zijn, als een soort geschenk van de natuur. Vrijheid van gebrek kan echter ook te danken zijn aan de inspanning van anderen, die je laten delen in wat zij hebben of je hun bezit nalaten. En je kunt deze vrijheid tot op zekere hoogte zelf verwerven, door je daarvoor in te spannen, door arbeid dus. Ik noem het resultaat **materiële**

vrijheid. In samenlevingen is er vaak een verband tussen sociale onvrijheid en materiële onvrijheid. De ene onvrijheid

kan de andere met zich brengen. Materiële vrijheid is een belangrijke voorwaarde voor het kunnen genieten van sociale vrijheid; sociale vrijheid biedt ruimte om (samen) te werken aan materiële vrijheid.

De economie

En zo komen we op het terrein van de economie. Voor de goede orde: het gaat hier niet over economie als wetenschap, maar over *de* economie, de 'volkshuishouding'. Dat is het complexe geheel van acties van, en interacties tussen, mensen waarbij (schaarse) materiële waarden (goederen en diensten) worden voortgebracht en verdeeld of uitgewisseld, al of niet met gebruikmaking van ruilmiddelen (geld). Behoeft en vraag staan hierbij tegenover productie en aanbod. Iedereen is consument en de meeste mensen zijn ook op de een of andere manier producent, waarbij ik het niet alleen over *betaald* werk heb. Het is allemaal mensenwerk, al lijkt de economie wel eens een geheimzinnige macht die soms gunstig en dan weer ongunstig voor ons uitpakt; denk maar aan het gebruik van het begrip conjunctuur. Een crisis lijkt een soort natuurramp, die de hele wereld kan treffen. De economie is nu immers meer dan ooit een mondiale zaak.

Vaak wordt gesproken over economische vrijheid. Gezien het voorgaande ligt het voor de hand dat ik niet gauw zal spreken van een *vrije* economie. Elke economie heeft zijn sociale en materiële vrijheden en onvrijheden. Een belangrijk aspect hiervan is hoe die (on)vrijheden over de leden van de populatie verdeeld zijn. Bij dit alles mogen we ook de 'tegenstander' van de vrijheid, het verschijnsel *macht*, niet uit het oog verliezen. Je vrijheid is groter naarmate je minder onderworpen bent aan de macht van anderen en naarmate je zelf meer macht hebt. Macht is eigenlijk een perverse vorm van vrijheid, die het liberale principe 'doe wat u goeddunkt, zolang ge anderen niet schaadt' aan zijn laars lapt. Maar verder is het een moeilijk af te bakenen begrip. Bovendien is het moeilijker dan 'vrijheid' in te passen in het sociaal-contractplaatje. Macht onttrekt zich immers aan contracten óf bepaalt de inhoud ervan; macht legt zijn wil op. Ook gelegitimeerde macht is echter mogelijk, met name in een democratie. Dan komen we in de sfeer van het sociaal contract in de klassieke betekenis.

Economische vrijheid

Economische vrijheid, d.w.z. de vrijheid die men heeft om te produceren en te consumeren, is afhankelijk van de beschikbare hulpbronnen en technologie en van het vigerende sociaal contract, waarvan ik de machtsverhoudingen gemakshalve als onderdeel beschouw. Er zijn verschillende economische systemen mogelijk. In zijn artikel *Economische illusies* (pag. 8) schildert Thomas Spickmann in het kort de geschiedenis van het socialistische systeem in het Oostblok en hoe dat spaak liep. Daartegenover kun je het Westerse liberale systeem – vaak wordt tegenwoordig over het *neoliberale* systeem gesproken – zetten.

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources medewerker, opgeleid als socioloog en (deels) jurist, hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker en donateur van Skepsis.

Ik stel vast dat beide systemen gericht zijn op vrijheid, maar dan elk op een andere van de hierboven genoemde belangrijke twee vrijheden. Het liberalisme heeft de *sociale vrijheid*, dus de vrijheid van handelen, hoog in het vaandel staan; voor het socialisme is vrijheid van gebrek, dus *materiële vrijheid*, het hoogste doel. In het liberale systeem is gelijkheid van kansen een belangrijke waarde; in het socialistische systeem eveneens, maar niet om meer welvaart te verwerven dan anderen; centraal staat immers het ideaal van gelijkheid van inkomen of inkomen naar behoefte. De liberalen menen dat het in het belang van hele gemeenschap is als ieder vrij is om zijn welbegrepen eigenbelang na te streven; socialistische denkers verwacht(t)en een grote toename van de welvaart als de productiemiddelen gemeenschappelijk bezit zouden zijn.

De productiewijze en de methode van verdeling van producten zijn het waar het in beide systemen om draait:

- In het liberale systeem is iedereen vrij om te ondernemen, arbeidsovereenkomsten aan te gaan en productiemiddelen in eigendom te hebben; de bemoeienis van de staat is minimaal. De prijs van een product wordt vastgesteld door de producent die opereert op een vrije markt, waarin ook andere producenten aanbieder kunnen zijn. De producten kunnen door de consumenten op de vrije markt verkregen worden uit de opbrengst van arbeid, die hetzij in loondienst hetzij zelfstandig wordt verricht. Net als een product heeft arbeid een waarde die bepaald wordt op een vrije markt: de arbeidsmarkt.
- In het socialistische systeem zijn grond en bedrijven (met uitzondering van eenmanszaken) in handen van de gemeenschap – lees de staat – en zijn er geen arbeidsovereenkomsten tussen particulieren. De staat bepaalt – uiteindelijk – wat er geproduceerd wordt, wat de producten moeten kosten en wat er verdiend wordt door degenen die arbeid verrichten. Als ideaal wordt gezien dat de producten, althans de basisvoorzieningen, naar behoefte worden verdeeld.

Waar wil je wonen?

Het lastige bij het beoordelen van deze systemen is dat beide een ethisch verdedigbare kern hebben. Wat is waardevoller of belangrijker, sociale vrijheid of materiële vrijheid? Je ontkomt er niet aan om te gaan vergelijken hoe de beide systemen in de praktijk werken of hebben gewerkt. Laat ik eerst nog opmerken dat wat de plundering van de Aarde genoemd wordt, niet *systembedingt* is; het heeft alleen te maken met dat wij met tevelen zijn en te veel willen.

- In het socialistische systeem zien wij dat beoogd wordt de mensen bepaalde zekerheden te geven terwijl het hen beperkingen oplegt, die in een moderne samenleving, die in principe velerlei mogelijkheden aan mensen biedt om bezig te zijn en zich te ontwikkelen, alleen onder dwang kunnen worden gehandhaafd. We zien dan ook dat in samenlevingen die op dit systeem gericht waren (ik doel op de landen in het Oostblok) één politieke partij de feitelijke macht had en de staat een totalitair, onderdrukkend, karakter had. Het officiële standpunt bij dit alles was dat de staat handelde als vertegenwoordiger van de arbeidende klasse, die bij een revolutie de macht had gegrepen (of had moeten grijpen). Zoals Thomas Spickmann ook opmerkt, leidde het

systeem tot passiviteit en (relatieve) achteruitgang door gebrek aan stimulansen. We weten van de achterblijvende techniek en het veel te geringe en onregelmatige aanbod van producten (lange rijen in staatswinkels).

- In het liberale systeem zien wij het probleem van de toenemende materiële ongelijkheid en het probleem dat een zekere mate van macht wordt uitgeoefend door personen of groepen die geen politieke verantwoordelijkheid dragen. Beslissingen worden vaak genomen vanuit korte-termijnwinstbejag. Ook zien wij dat het sluiten van arbeidsovereenkomsten met de goedkoopst vindbare arbeidskrachten kan ontaarden in uitbuiting. En we moeten vaststellen dat de vrijheid om als werknemer een arbeidsovereenkomst aan te gaan in de praktijk weinig betekenis heeft. De meeste mensen hebben geen keus en een deel komt – door welke oorzaken dan ook – niet eens aan de bak. In de neoliberale en mondialiserende en naar maximale efficiëntie strevende wereld zien we voor de werkende mensen afnemende zekerheid, althans ten opzichte van wat we enkele decennia lang gewend waren. En dan is er nog de vraag of we blij moeten zijn met een systeem dat gebaseerd is op – soms meedogenloze – concurrentie.

In wat voor land wil je wonen, wil je een liberaal of een socialistisch sociaal contract? *Marius wil niet in Joegoslavië wonen*, was de titel van een bundel artikelen van Karel van het Reve uit 1970, waarin hij auteurs en politici bekritiseerde, die allerlei kwalijke praktijken in het Oostblok door de vingers zagen of vergoelijkten, onder wie Marius Broekmeijer die jarenlang bij het Oost-Europa Instituut werkte. Als u het *mij* vraagt: ik blijf bij voorkeur thuis, in een deel van de wereld waar democratie zelfcorrigerend kan werken, waar we het land mogen verlaten en we geen 'helden van de arbeid' hebben.

Onvrijheid binnen vrijheid

Op de website *Socialisme Nederland* schreef een anoniemus in 2013¹ over vermeende vrijheid binnen het liberalisme:

Parkeerplaats van Oost-Duits modelbedrijf
VEB Carl Zeiss JENA.

Waar is nou die vrijheid? Als ik morgen besluit om thuis te blijven of om op reis te gaan? Dan ben ik mijn baan kwijt! Als ik volgende week besluit om een ander beroep te kiezen, kan ik dan weer op een zelfde salaris rekenen? Mijn vaste lasten gaan gewoon door! We zitten gevangen in een impasse. Is dat nou vrijheid? (...) Het Socialisme wil een samenleving zonder staat en zonder geld, waar iedereen economisch gelijk is. Geen economische verschillen betekent echte vrijheid. Als ik vandaag besluit vanaf morgen vuilnisman te worden, dan geeft dat geen financiële problemen. Dat lijkt me pas vrijheid.

Serieus? Heeft deze auteur, die merkwaardigerwijze een socialisme *zonder staat* voor ogen heeft, ooit ergens gewerkt? Hier wordt gesuggereerd dat iemand zich in een socialistische economie niets zou hoeven aantrekken van het samenwerkingsverband waarin hij meedraait en dat hij dus rustig zou kunnen verzuimen of van de ene dag op de andere ergens anders zou kunnen gaan werken. Een arbeidsorganisatie kan echter niet functioneren zonder regels en afspraken. En dat er op de nakoming daarvan druk staat via sancties was, naar ik aanneem, ook in bijvoorbeeld een *Volkseigener Betrieb*² normaal. De auteur ziet over het hoofd dat alle bedrijven in een socialistisch systeem staatsbedrijven zijn; verbruik je het in één bedrijf dan sta je prompt overal op de zwarte lijst. En stel dat hij kan besluiten vuilnisman te worden, kan hij dan ook besluiten hersenchirurg te worden? Er is toch echt verschil tussen de realiteit van een moderne, complexe, samenleving en dit soort fantasterij.

De Wet van Baumol

De realiteit gebiedt ons ook in te zien dat de zogenaamde vrije economie haar eigen onvrijheden schept. Een beetje basiskennis van economie (het vak dus) leert dat vrije markten hun eigen wetmatigheden kennen en in die zin wel iets van natuurverschijnselen hebben. Ik noem hier de wetten van vraag en aanbod en van de toe- en afnemende meeropbrengsten. Wees gerust, die ga ik niet behandelen – dan hoeft ik ook mijn kennis ter

zake nu niet op te frissen. Maar ik maak graag van de gelegenheid gebruik om u op een wet te attenderen die een alsmaar knellender uitwerking op de samenleving heeft. Deze wet, de Wet van Baumol, verklaart niet alles, maar wel een belangrijk deel van de ontwikkelingen waar we voortdurend mee geconfronteerd worden. Steeds minder mensen worden ingezet voor taken in de sfeer van dienstverlening en verzorging. Dus zijn er te weinig handjes aan de bedden, zijn en worden bank- en postkantoren gesloten. Winkels verdwijnen, niet alleen door concurrentie van webwinkels en door hogere huurlasten, maar ook door de Wet van Baumol. Voor allerlei taken wordt het goedkoopst mogelijke personeel ingezet; er is geen kinderarbeid meer, maar wie vullen de vakken in de supermarkten?

De Amerikaanse econoom William Baumol ◀ heeft er op gewezen dat er sprake is van een toenemende discrepantie tussen de productiviteit van werknemers in industrie en agrarische bedrijven etc. enerzijds en van werknemers in zorg- en dienstverlenende beroepen (met inbegrip van artiesten) anderzijds. Een doorsnee 'arbeider' is sinds de Industriële Revolutie ongelooflijk veel productiever geworden en kan daardoor naar verhouding ook een stuk beter betaald worden dan toen. Verpleegsters bijvoorbeeld zijn echter vrijwel niet productiever geworden; die kunnen nog steeds maar een beperkt aantal patiënten per dag verzorgen. De inkomens van zulke beroepsbeoefenaren liggen echter niet lager dan inkomens in de industrie. Ik ga niet Baumols complete verhaal hier navertellen, maar het komt erop neer dat wij allengs een steeds groter deel van ons inkomen (gaan) uitgeven aan zorg- en dienstverlening; dat moet echter volgens hem wel kunnen, aangenomen dat de welvaart blijft stijgen. Het lijkt mij evident dat e.e.a. – naast andere oorzaken – mede leidt tot het steeds meer beknipten op personeel dat wij dezer dagen zien. Ik moet wel aannemen dat ook een minder 'vrije' economie met deze problematiek te maken heeft.

¹<https://socialismenederland.wordpress.com/2013/02/05/socialisme-is-beter-dan-liberalisme-waarom/>

² Volkseigener Betrieb (VEB) was een aanduiding die in de voormalige DDR werd gebruikt voor een bedrijf dat feitelijk in staatshanden was.

Klassieke economie

Anton van Hooff (mini-c.v. op pag. 15)

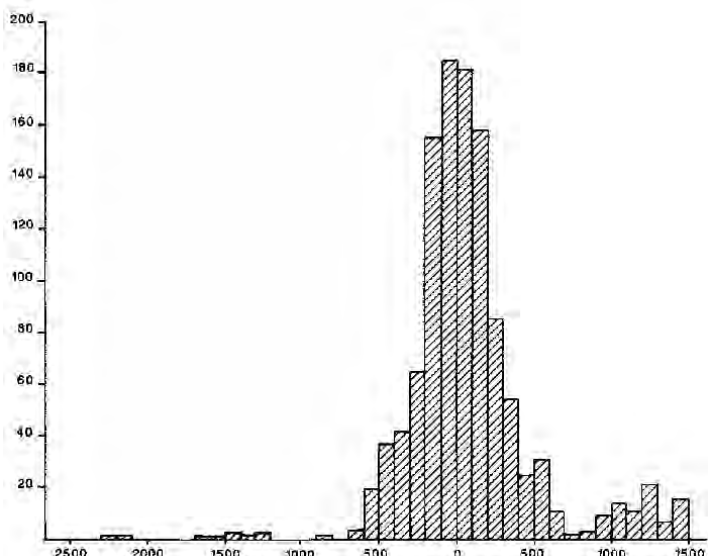
Heb ik me daar werkelijk ooit voor geïnteresseerd? Verbaasd haal ik een stapel werken over de antieke sociaal-economie van een onderste plank van mijn boekenkast. Ze werden aangeschaft in een tijd dat de algeme-

ne linksigheid ook zijn invloed had op het geschiedenisbedrijf: de economie werd gezien als de motor van het verleden.

Wat zeggen wrakken?

Voor de oudheid was en is het heel moeilijk om greep te krijgen op econo-

mische feiten. Er zijn bijvoorbeeld geen cijfers over het aantal schepen dat binnenliep in Piraeus, toen ook al de haven van Athene. We moeten het doen met anekdotes en losse gegevens. Sommige data wijzen in de richting van een al heel geavanceerd, zelfs kapitalistisch systeem, maar de skeptici¹

Aantal gedateerde wrakken per eeuw. Pieken tussen 200vC en 200nC en een drastische terugval in de achtste eeuw. Dan snijdt de expansie van de islam verkeerswegen af.

spreeken van een primitief bestel, waarin slimme lieden alleen gelegenheidswinstjes maakten.

In hoeverre was er sprake van een markt die het hele Romeinse Rijk omspande? Een voorbeeld van gegevens die voor tweeërlei uitleg vatbaar zijn. Sinds de opkomst van de onderwaterarcheologie zijn honderden scheepswrakken in de Middellandse Zee ontdekt. Vaak zijn ze globaal te dateren, bij voorbeeld door de firmastempels op amforen. Vindingrijke historici hebben een statistiek gemaakt waarin die wrakken per honderd jaar zijn ondergebracht (fig. ▲). Aannemend dat er altijd een zeker percentage schepen zinkt, zien wij een beeld naar voren komen van grotere scheepvaartactiviteit tussen 200 vC tot 200 nC. Toen werd de Middellandse Zee door de vestiging van het Imperium Romanum inderdaad Onze Zee, *Mare Nostrum*. Hebben we hier dus een overtuigend bewijs van intensieve handel in handen? Welnee, zeggen de debunkers, het gaat hier voor een groot deel om het vervoer van afgedwongen leveranties van graan en olijfolie door de winnewesten aan Rome, een parasitaire hoofdstad.

Puur Grieks

Was er dan wel economisch denken? Het woord *oikonomia* is toch niet voor niets puur Grieks? Het heeft echter de beperkte betekenis van 'beheer van het huishouden'. Het Nederlands heeft 'staat' toegevoegd aan zijn eigen

woord voor economie: staatshuishoudkunde, maar deze term doet geen recht aan alle economische activiteit die buiten en boven de staat om plaatsvindt.

In de *Oikonomikos* van Xenophon (ca. 430-355 vC) krijgt de huishoudbeheerder, de *oikonomikos*, allerlei adviezen over hoe hij zijn land moet exploiteren, maar ook hoe hij zijn vrouw en slaven moet

behandelen. Hetzelfde geldt groten-deels voor Aristoteles' *Oikonomika*. Daarin worden ook wel adviezen gegeven hoe vorsten, generaals en kantonnale staten (*poleis*) bij geldnood hun inkomsten kunnen verhogen. Het gaat dus om een wel heel beperkte staatshuishoudkunde.

Rentenieren

Natuurlijk grepen Griekse en Romeinse rijken de gelegenheid aan om winst te maken als zich een kans zich voordeed, maar ze schiepen niet systematisch kansen. Ze geloofden eigenlijk al in Trumponomics: eigen voordeel was alleen te behalen ten koste van een ander. Als iemand toevallig kapitaal ter beschikking kreeg – bijvoorbeeld door een erfenis – kocht hij er een lap grond bij met een gegarandeerde opbrengst van zeg 5% per jaar, liever dan in de diepte te investeren door betere werktuigen of andere handelsproducten. Men wilde liever slapend rijk blijven/worden en liet het beheer aan een rentmeester over. De heren wilden alle tijd hebben om zich te wijden aan zaken die prestige gaven, politiek, literatuur of filosofie. Kenmerkend voor de minachting voor techniek is wat Seneca (ca 4 vC-65) in een van zijn *Ethische brieven* schrijft over een aantal recente ontwikkelingen: lichtdoorlatend vensterglas, pijpen voor hete-luchtverwarming via pijpen in de muren van badhuizen, polijsting van marmer en stenografie:

'Van de veiligste slaven zijn dat de bedenkels; wijsheid (*sapientia*) zit dieper en onderricht niet handen; nee, van geesten is zij de lerares.'

Geen arbeidsethos

Werken was geen lust, maar een last. Men moet niet denken dat verheerlijking van de arbeid met het christendom haar intrede deed. Het devies 'ora et labora', betekent niet 'bid en werk', maar 'bid en zwoeg'. Want arbeid in het zweet des aanschijns was de straf voor de zondeval. Cicero (106-43vC) geeft in zijn *Over plichten* een waardering van middelen van bestaan die als een vrij man waardig, *liberales*, moeten worden beschouwd en welke als vulgair, *sordidi* (Engels: *sordid*). 'In de eerste plaats moeten die middelen van bestaan afgekeurd worden die

Grafsteen van de slavenhandelaar Aulus Caprius, die zelf slaaf is geweest. Zijn bedrijf heeft hem rijkdom gebracht, zoals (bovenste register) het slaafje links, de rijke dis en het paard bewijzen. Onderste register: slaven, ook vrouwen en kinderen, worden met halskettingen aangevoerd.

haat van de mensen oproepen, zoals van belastinginners, zoals van geldleners. Maar onedel (*illiberales*) en vulgair (*sordidi*) zijn de beroepen van alle dagloners, van wie de arbeid, niet de bekwaamheden worden gekocht; want in die gevallen is het loon zelf de bezegeling van slavernij.' Loondienst is dus tijdelijke slavernij en slavernij is natuurlijk het absolute tegendeel van

Tijdstabel in het leerboek geschiedenis van de DDR: de wereldhistorische gebeurtenis na de Spartacusopstand van 73 vor unserer Zeitrechnung is de stichting van de DDR in 1949.

het ideaal van de elite in de oudheid, een vrije heer te zijn.

Slaveneconomie?

Was de indrukwekkende beschaving, die de Grieks-Romeinse oudheid ontgezeggenlijk was, gebaseerd op slavernij? Of was deze slechts een (betreurenswaardig) randverschijnsel? Net als bij antiek kapitalisme of primitivisme zijn er twee kampen die beide over niet doorslaggevende argumenten beschikken. Voor de historisch-materialisten moest de oudheid een slaveneconomie zijn geweest, anders klopte het model van Engels niet. Er zouden immers na de klassenloze oermaat-

schappij drie maatschappijvormen zijn gevolgen: slavenmaatschappij, feodaliteit en kapitalisme. Ieder van die 'Gesellschaftsformationen' kwam ten einde door een revolutie van de onderste klasse. Tegen de middeleeuwse feodale maatschappij rebelleerden de boeren aan het begin van de zestiende eeuw. In de voormalige DDR werd Thomas Münzer daarom tot proto-communist gestileerd. De Slag bij Frankenhausen van 1525 is vastgelegd in een enorme panoramaschildering in een speciaal daarvoor ter plaatse gebouwd paviljoen.²

Hoe dan ook was door revolutie de weg gebaad voor de volgende maatschappijformatie, maar het kapitalisme van toen was ook ten dode opgeschreven, want de onderdrukte klasse van dat systeem, de arbeiders, zou onherroepelijk rebelleren en de weg banen voor het definitieve paradijs, dat van het communisme, waarin de kapitaalgoederen in handen van iedereen zouden zijn.

Spartacus de revolutionair

In het ideologische keurslijf van wat Karel van het Reve het geloof der kameraden noemde, moest de oudheid zijn opgeruimd door de uitgebuite klasse van de slaven. Daarom bestond er tot de *Wende* van 1989 een cultus van Spartacus, met de grote Spartakiaden³, bedoeld als tegenhanger van de kapitalistische Olympiaden.⁴ Spartak Moskva ontleent er zijn naam aan – in Tsjechië

heeft de voetbalclub zich maar omgedoopt tot Sparta Praha.

Historisch moest er wel wat gewrongen worden, want hoe kon een slavenopstand van 73-71 vC de doodsklap hebben toegebracht aan een beschaving die tot enige eeuwen daarna voorbestond? Maar een ideologie schept haar eigen alternatieve feiten. Op mijn boekenplan *Spartacia* staan ook geschiedenisboekjes uit het hele Oostblok. Het deel voor de eerste klas middelbare school eindigt stevast met de opstand van Spartacus als een toch nog *happy ending* van een verfoeilijke klassieke economie.

¹ Ik schrijf dat woord met een k, want in de officiële spelling met een c onderscheidt het zich in de uitspraak niet van 'septisch'. Het is een van de anomalieën waarom ik in mijn artikel gepleit heb voor een drastische rationalisering in het artikel 'Naar een redelijke spelling', *De Vrijdenker* 47.6 (juli 2016) pag. 23/24.

² Tot 14 mei was in de Fundatie in Zwolle werk te zien van de schilder, Werner Tübke.

³ De Spartakiaden waren bedoeld als arbeiderssportfestivals waarin in solidariteit de lichaamscultuur werd bedreven, heel anders dan bij de Olympiaden van de heren (rijke amateurs) die heel kapitalistisch de besten wilden zijn. De Spartacuscultus in het communisme gaat terug op een passage uit een brief van Marx aan Engels waarin hij schrijft dat Spartacus *der famosste Kerl* uit de hele oudheid is.

⁴ Dit en vele andere vormen van het voortleven van Spartacus heb ik behandeld in *De Vonk van Spartacus. Het voortleven van een antieke rebel*, SUN, Nijmegen 1993. Een inblikje in het curieuze materiaal is te vinden in mijn artikel 'Spartacus, een radicale utopie', *De Vrijdenker* 2016-09, pag. 25-26.

UIT DE OUDE DOOS

Er is een nieuwe God
gesignaleerd in Nederland:
de ekenemie
Hans Knap

Er is een wetenschap:
de ekenemie, een hele hap
De lui die dat bedrijven
Willen dat polletiek kan blijven

Wat doen de ekenomen?
Ze voorspellen en bomen,
kijken in het glas hoe het is en was
en de polletiek loopt in de pas

Vandaag 10%, morgen 'n halve
wat wil de polletiek? Zalven?
Horen wat ze wil, dan groei,
dan weer krimp, cijfertjes voor gesnoei

De polletiek wil weten: koopkracht
Want de polletiek wacht en wacht
Armoë is taboe, welvaart te koop
Dus lopen de ekenomen te hoop

Ze dragen geen mijter, geen pij
 Maar toch, ze beloven en geloven
 de percenten, iets beneden of erboven
 De polletiek is er altijd bij.

Ekenomen priesters? Hun bijbel statistiek?
 Hun preken vol cijfertjes-elastiek,
 Vandaag een beetje eraf, morgen erbij
 En de polletiek? Dolblij met de cijfertjesbrij

Want... het gaat niet om u,
 maar om de ... kontcement
 om u geven ze geen cent
 Hoop dat u er morgen nog bent!

Hans Knap (Amsterdam 1933) is gepensioneerd radio- en tv-journalist en redacteur. Dit dichtwerkje werd eerder gepubliceerd in De Vrijdenker van december 2007/januari 2008.

Economie en Vrijheid

Louis van Koert

Sinds de komst van stoom en stroom als energiedragers onderhouden economie en vrijheid een twijfelachtige relatie. Waar Adam Smith (1723-1790) nog meende dat de vrijheid van de markt tot een harmonieuze, welvarende en stabiele samenleving zou leiden, moesten Karl Marx (1818-1883) en Friedrich Engels (1820-1889) zo'n vijftig jaar later al constateren dat dit niet klopte en overheidsingrijpen nodig was. Huisnijverheid en ambachtelijke productie moesten plaats maken voor industrieën waar slechts een klein deel van de getroffen neringdoenden werk kon vinden en dan nog tegen beloningen die hen nauwelijks in leven konden houden. De maatschappelijke tweedeling had ook toen al dramatische gevolgen. Overheidsingrijpen bleef uit daar de fabriekseigenaren de politiek konden bepalen omdat algemeen stemrecht nog niet bestond. Dus moest dit ingrijpen ook vanwege de herhaaldelijk optredende recessies door de daartoe opgerichte vakverenigingen worden afgedwongen.

De filosoof Marx bepleitte als oplossing van de problemen de eigendom van de machines die de handenarbeid vervangen bij de arbeiders te leggen, een situatie die vooreerst utopisch leek. Toch leidde deze zienswijze tot enige anarchistische experimenten en na W.O.I tot het ontstaan van communistische regimes die dit wel deden en daarbij geleide economieën toepasten. Dat deze regimes faalden was, zoals de Deutsche Democratische Republiek na 1990 leerde, eerder het gevolg van de verstikkende bureaucratie die een geleide economie kan vergezellen dan van het VeB, het "Volkseigener Betrieb" dat volledige werkgelegenheid én bestaanszekerheid verschaftte. De westerse landen legden in navolging van de V.S. de economische vrijheid vrijwel geen beperkingen op en dit leidde in 1930 tot een nog niet eerder vertoonde recessie en een massale werkloosheid. De oplossing kwam van John Maynard Keynes (1883-1946) om door de uitvoering van publieke werken de economie te stimuleren. Maar dit ging in de V.S. wel gepaard met invoering van de Glass-Steagall Act die de banken verbood ook voor eigen rekening zaken te doen. De

economie kwam langzaam weer op gang, maar nam dankzij de wel geleide economie in W.O.II een grote vlucht die ook na de oorlog voortduurde. En zo zag president Bill Clinton er onder republikeinse druk geen probleem in deze Glass-Steagel Act in 1999 te herroepen, dus de banken weer de vrije hand te geven. Het gevolg liet niet lang op zich wachten; al in 2008 konden we ontdekken dat kapitaal dat zonder maatschappelijke interventie wereldwijd opereert de huidige "fabriekseigenaren" nog veel rijker maakt dan hun voorgangers van de 19de eeuw. Marx' filosofie opnieuw actueel in de 21ste eeuw!

Maar naast machines doen thans ook informatie-technologie, robotisering en kunstmatige intelligentie hun intrede als productiemiddelen. Zodat werkloosheid nu ook de middenklasse bereikt en de door Piketty berekende ongelijkheid drastisch blijft toenemen. Maar een nieuw verbod voor algemene banken om ook eigen zaken te doen zodat verliezen niet meer bij de burgerij belanden, blijft nog altijd uit. Daar komt nog bij dat Keynes geen oplossing meer biedt voor de werkloosheid die zich opnieuw aandient en die blijvend dreigt te worden als gevolg van het definitieve verdwijnen van vervangende arbeid. Het vroegere geloof dat bezembinders in een stofzuigerfabriek weer aan de gang konden is inmiddels wel achterhaald. En investeren in onderwijs om iedereen aan werk te helpen in de technologische toekomst zal, al stelt de politiek dat anders voor, niet gaan lukken, ook al niet door de nog sterk groeiende wereldbevolking.

Thans verdwijnt er arbeid die niet meer in een andere vorm terugkomt. Al met al zien wij dat de maatschappij, om erger te voorkomen, weinig anders overblijft dan de economie, d.w.z. de banken en bedrijven, de vrijheid te ontfangen om volledig naar eigen inzicht economisch te handelen. Er zal nu, als in een tijd van oorlog, weinig anders op zitten dan de economie te geleiden, willen we straks niet gedwongen zijn om Marx te volgen en de eigendom van de concrete en abstracte productiemiddelen in handen van een wereldbevolking te leggen. En dát zal nog lang zeker niet kunnen. Politieke interventie is geboden maar blijkt afwezig ??

Louis van Koert ging in 1948 voor langere tijd als Scheeps-werktuig-kundige naar zee; later had hij de leiding van een technische handelsonderneming met vestigingen in vijf Europese landen.

Domela Nieuwenhuis Museum gered van ondergang

Dik Kruithof

Het Domela Nieuwenhuis Museum in Heerenveen maakt deel uit van het Heerenveens Museum en is een van de plekken van herinnering voor Vrijdenken & Humanisme uit het boek van Bert Gasenbeek. Het was ernstig in gevaar door een voorgenomen korting op de gemeentelijke bijdrage aan het museum.

Standbeeld Ferdinand Domela Nieuwenhuis in Amsterdam, foto: Els Geuzebroek

Door sympathisanten is een petitie opgesteld en er is vanuit de gewestelijke PvdA opgeroepen om de petitie te tekenen. Veel mensen waren aanwezig bij de aanbidding van de petitie aan het gemeentebestuur als bijdrage in de inspraak op het voorgenomen besluit. En dat heeft succes gehad. Het besluit is van tafel en het Museum krijgt meer geld dan de bedoeling was van het college.

Enkele passages uit de petitie:

Het Domela Nieuwenhuis Museum is een van de weinige persoonsmusea en zeker ook een van de oudste in de wereld, gewijd aan iemand uit de arbeidersbeweging. Het bestaat sinds 1925 en richt zich niet alleen op het leven van Domela Nieuwenhuis, maar ook op diens ideeën. Het wil uitdrukkelijk het politieke en sociale bewust-

zijn van de bezoeker aanspreken. Het museum is in Heerenveen bij uitstek op zijn plaats. Heerenveen was immers de hoofdplaats van het district Schoterland, dat in 1888 met Domela Nieuwenhuis de eerste socialist naar de Tweede Kamer stuurde. Zijn eerste daad daar was aandacht vragen voor de slechte levens- en werkomstandigheden van de veenarbeiders. Het museum kan zo op een heel concrete manier bijdragen aan het verhaal van Heerenveen, dat het gemeentebestuur zo graag wil vertellen, en dat niet alleen beperkt kan blijven tot de rijke heren van Oranjestad of de aanwezigheid van de Oranjes aldaar. Daarnaast compleetert het museum prachtig het aanbod van de musea in Gorredijk en Nij Beets, die zich richten op de geschiedenis van Opsterlân (inclusief de vroege socialistische beweging aldaar) en op de geschiedenis van de verve-

Dik Kruithof (Markelo 1947) is secretaris van De Vrije Gedachte.

Sluiting van het Domela Nieuwenhuis Museum zou voor de gemeente Heerenveen betekenen dat het niet alleen een boeiend museum, gewijd aan een van de belang-

rijkste Nederlandse socialisten en anarchisten, kwijtraakt, maar ook een mooie kans om het verhaal van Heerenveen compleet te maken. Daarnaast biedt Domela Nieuwenhuis een mooie gelegenheid de geschiedenis van Hee-

renveen te verbinden met de landelijke en internationale geschiedenis.

En uit een brief waarin de PvdA-raadsfractievoorzitter de leden bedankt:

De gemeenteraad heeft op ons initiatief besloten om structureel €125.000,- extra uit te trekken voor cultuur. Hiermee blijft de subsidie voor Museum Heerenveen op het huidige niveau en is de bezuiniging van de baan. Het Ferdinand Domela Nieuwenhuis Museum blijft behouden voor Heerenveen.

Aan de handhaving van de subsidie is wel de voorwaarde verbonden dat het Museum de omslag moet maken naar een meer eigentijdse, nieuwe vorm voor het vertellen van 'Het verhaal van Heerenveen'. Het bestuur en de directeur van het Museum hebben aangegeven deze slag te kunnen maken.

Is er wel vrijheid in dit economische systeem?

(Vrijheid bij de 1% leidt tot onvrijheid bij de 99%.)

Rik Min

Heeft een persoon wel vrijheid in de westerse landen waar heel veel mensen diep in de schulden zitten? Heeft een persoon die op het biologisch minimum zit in Nederland wel vrijheid? Heeft een persoon die werkloos is of een 5-euro-baan met een nul-uren-contract wel vrijheid? In Nederland heeft minstens 1/5 van de huishoudens schulden en zijn er anderhalf miljoen woekerpolissen verkocht. Sowieso hebben al deze mensen een geweldige onvrijheid.

In India - in hun feodale systeem - heeft men boeren en middenstanders tot in het tweede en derde geslacht met schulden aan zich weten te binden. Dat is gewoonweg economische slavernij. Een wereldwijde miljoenen-werkloosheid, uitzichtloosheid en een enorme migratiestroom van massa's mensen, en het vluchten voor 'onze' wereldwijde oorlogsmachine, komt daar nog eens bovenop. Uitzichtloosheid is - zowel hier als wereldwijd - het kenmerk geworden van de jongeren van deze tijd.

Bovenstaande stelling uit de kop - over vrijheid, in relatie tot de economische positie van een persoon - dient te worden toegelicht. Ik zal proberen iets over de logica van het economische systeem, dat we hier hebben, te schrijven. Het blijft een eerste aanzet.

Het kapitalistische economische systeem van schuldenafhankelijkheid, het huidige neoliberalisme, is een systeem waardoor hele landen, zoals bijvoorbeeld de meeste Grieken, Spanjaarden en Italianen eigenlijk geen vrijheid meer hebben; behoudens een bepaalde bovenlaag.

Er is iets volkomen leugenachtigs aan de westerse waarden als vrijheid en democratie. Jos Versteijnen schreef er een boekje over: 'Kiezen tussen pest en cholera' [Schrijverspunt.nl, 2016]. Hij stelt: Het onbetwistbaar recht op zo veel mogelijk welvaart en welzijn is vervangen door het systeem van het neoliberalisme met zijn groeiwang, uitbuiting, misleiding, en het toe-eigenen van algemene middelen zoals de meerwaarde, de winsten en de rijkdommen van de aarde. "Het neoliberalisme legt zijn wil op, stelt mensen voor voldongen feiten, chanteert en perst af. Wat de echte maffia ook doet", aldus Versteijnen. "Dit beleid heeft geresulteerd in een enorm kapitaaloverschot in handen van een kleine groep ('de 1%', zoals de occupy-beweging dat bijna 6 jaar geleden al stelde). Dat zijn de eigenaren van de productiemiddelen, distributie, diensten en financiën: grote bedrijven, banken en rijken". Ze richten zich zelfs niet langer alleen op productie. "Ze vinden de winsten die dat oplevert namelijk veel te gering, in verhouding tot de hoeveelheid aanwezig kapitaal. Daarom richten zij zich op speculeren, zoals bijvoorbeeld op grondstoffen, vastgoed en financiële producten". Dat komt neer op graaien en heeft niks meer

gemeen met de waarden die de gewone mensen hebben, democratie en vrijheid. De vrijheid van het neoliberalisme en de vrijheden van kapitaalbezitter (de 1%) is de onvrijheid van de ander ("de 99%").

Er is een hardnekkige liberale mythe, schrijft Peter Mertens, de voorzitter van de PVDA België, in zijn boek 'Graailand', die rechts voorstelt als de kampioen van de vrijheid en links als een stroming die alleen gelijkheid voor ogen heeft [EPO, 2016]. "Armoede, uitbuiting en sociale uitsluiting zijn een belediging voor de vrijheid". Wie elke maand al zijn energie moet gebruiken om de maand door te komen, kan geen levensplannen maken en heeft geen vrijheid.

"Wil er sprake zijn van zelfontplooiing en vrijheid dan moet daar een economische en sociale basis voor bestaan". "Zonder gelijkheid is er geen vrijheid en zonder vrijheid is er geen gelijkheid. Bevrijden is altijd het streefdoel geweest van consequent links. Er is een wereld van verschil tussen het reëel bestaande liberalisme in de geschiedenis en het filosofisch liberalisme uit de boeken, argumenteerde de Italiaanse filosoof Domenico Losurdo ▲", aldus Peter Mertens.

Het begrip 'gelijkheid' in die stelling van Domenico Losurdo en Peter Mertens moet niet verkeerd uitgelegd worden. Geen mens is uiteraard gelijk. (Hoewel rechtse mensen iedere keer weer zeggen dat links denkt van wel.) De ene mens heeft meer behoeften dan de ander; en ook andere talenten of capaciteiten. Het hoeft ook niet per se overal economische gelijkheid te zijn, maar voor een goed democratisch functioneren moet er wel politieke gelijkwaardigheid zijn in de zin van *one man one vote*. En uiteraard de mogelijkheid om te kunnen werken en zelf in je levensonderhoud te kunnen voorzien.

Er is tenslotte een overvloed aan menselijke arbeidskracht en er zijn ook wereldwijd grondstoffen genoeg om mensen in de rijkdom te kunnen laten delen. En toch gebeurt dit niet. Zolang de meerderheid van de mensen niet deelt in deze aardse rijkdom kan er geen vrijheid zijn bij grote groepen

mensen - de meerderheid?! - en moeten we ophouden te zeggen dat we in een democratisch land of in een vrij en democratisch systeem wonen, een land of een systeem dat iedereen alle menselijke vrijheden geeft. Want dat doen de media - de *mainstream*-media - ons elke dag geloven. Die vrijheden waarvan men zegt dat iedereen die heeft, zijn er in werkelijkheid slechts voor een kleine topklaag. De meeste mensen kunnen slechts kiezen 'tussen pest en cholera' of de kleur van de gordijnen.

Rik Min (Bergen, 1946) werd maatschappelijk actief bij PaxChristi in Alkmaar. Werd lid van de CPN en vervulde bestuursfuncties. Stapte over naar de Nieuwe Communistische Partij Nederland, van 1992 tot 1998 in het partijbestuur. Studeerde in 1975 af in medische modelvorming en simulaties, was verbonden aan de R.U. Limburg en werkte van 1982 tot 2005 aan de Univ. Twente als onderzoeker / docent educatieve software engineering, multimedia en ICT. [info uit *Tubantia*, 30 april 2006]

Waar is de hemel?

Jan van der Werff

Voor ongelovigen geldt het niet, maar voor gelovigen geldt dat zij naar de hemel gaan als ze gestorven zijn. Of naar de hel natuurlijk. Maar omdat ik me in dit artikel niet met slechteriken en andere zondaars bezig wil houden, beperk ik me tot de rechtvaardige gelovigen die de eeuwige zaligheid verdiend hebben. De zielen van die gelovigen gaan naar de hemel, maar waar bevindt die hemel zich?

De gelovigen weten dat. Het is hun door de pastoor, de dominee of de imam verteld: de hemel bevindt zich buiten ruimte en tijd. Voor de ziel is dat geen probleem want een onstoffelijke ziel heeft geen ruimte en tijd nodig. Ruimte en tijd gelden alleen voor materiële zaken. De conclusie lijkt daarom op het eerste gezicht gerechtvaardigd: de hemel bevindt zich buiten ruimte en tijd.

Toch kan dat niet kloppen, want er zijn ook mensen met lichaam en ziel naar de hemel gegaan. Voor zover ik weet was Jezus van Nazareth de eerste die met lichaam en ziel ten hemel is opgestegen. Vlak daarvoor was hij na Zijn dood eerst nedergedaald ter helle, maar dat was zonder lichaam, want dat genoot onderwijl gastvrijheid in het graf van Joseph van Arimathea. Na Zijn Opstanding is Jezus nog aan verschillende mensen verschenen en na veertig dagen is Hij ten hemel opgestegen, niet geheel toevallig op Hemelvaartsdag. Hij steeg op en werd na enige tijd door een wolk aan het zicht onttrokken. Hij zal het daar behoorlijk koud gehad hebben.

De tweede persoon die met lichaam en ziel naar de hemel is gegaan, is Jezus' Moeder, Maria. Maria is niet ten hemel opgestegen maar ten hemel opgenomen. Dat dit waar is, blijkt uit de onfeilbare uitspraak die Paus Pius XII in 1950 heeft gedaan toen hij *ex cathedra* het dogma *fidei* van de Tenhemelopneming afkondigde. Het dogma is als volgt geformuleerd:

'Daarom na telkens en telkens opnieuw onze smeekbeden tot God te hebben verheven en de Geest der Waarheid te hebben aangeroepen: tot glorie van de Almachtige God, die met bijzondere welwillendheid zijn gaven aan de Maagd Maria heeft uitgedeeld: ter ere van zijn Zoon, de onsterfelijke Koning der eeuwen en de overwinnaar op zonde en dood; tot grotere roem van Christus' eerbiedwaardige Moeder en tot blijdschap en jubel van heel de Kerk; op gezag van Onze Heer Jezus Christus, van de Zalige Apostelen Petrus en Paulus en dat van Onszelf: roepen Wij uit, verklaren en definiëren Wij, dat het een door God geopenbaard dogma is: dat de Onbevleete Moeder Gods altijd Maagd Maria, na het voltooiën van haar aardse levensbaan, met lichaam en ziel tot de hemelglorie is opgenomen.'

Wat omslachtig geformuleerd, maar toch duidelijke taal: het staat vast dat Maria met lichaam en ziel in de hemel is opgenomen.

Jezus en Zijn Moeder zijn niet de enigen die lijfelijk in de hemel zijn aangekomen. Ook de Profeet Mohammed behoort tot dat kleine, selectieve gezelschap, al was zijn verblijf maar tijdelijk. Op het paard Buraq steeg hij ten hemel, bezocht alle zeven hemelen

Het goede nieuws is dat u hier mag blijven. Het slechte nieuws is dat uw bagage naar de hel is gegaan.

Jan van der Werff (Groningen, 1939) is gepensioneerd omroepmedewerker en oud-hoofredacteur van De Vrijdenker.

en sprak met verschillende heiligen en met God zelf.

De hemel blijkt dus lichamelijk bereikbaar. Dat betekent dat de hemel zich in het heelal moet bevinden. Maar waar?

Je mag aannemen dat de hemel zich niet op aarde bevindt want dan was die allang gevonden. Maar waar dan wel? Het kan niet al te ver zijn. Natuurlijk heeft God een ruimtecapsule kunnen scheppen waarin de hemelreiziger boven de wolken kon instappen om de reis naar de hemel te vervolgen, maar een lichaam, zelfs dat van een Heilige of van de Allerheiligste, is aan de natuurwetten onderworpen. Zij kunnen niet sneller dan het licht. Als de hemel in de buurt van de dichtstbijstaande ster, Proxima Centauri, gezocht moet worden, zouden de hemelreizigers minstens 4,22 jaar onderweg zijn geweest. Mohammed zelfs twee keer zo lang. Een gezellige reis zou dat niet geweest zijn.

De hemel bevindt zich dus naar alle waarschijnlijkheid binnen ons zonnestelsel. Zelfs naar de verste planeet, Neptunus, kun je in één dag op en neer. Maar de meest waarschijnlijke plek lijkt mij de maan. Er zijn geen sporen van een hemel op de maan gevonden, maar er is ook nooit naar gezocht. Bovendien zal God de hemel goed verstopt hebben. De hemel bevindt volgens mij zich ondergronds op de maan, en vrijwel zeker aan de voorkant, want dan kunnen de hemelbewoners af en toe naar de aarde kijken die, zoals u weet of in ieder geval hoort te weten, vanaf de maan gezien op een vaste plek aan de hemel¹ staat.

Voor God de Vader en de Heilige Geest maakt het niet uit waar op de maan de hemel zich bevindt, want zij zien alles toch wel, maar voor mensen

van vlees en bloed zoals Jezus en Zijn Moeder maakt het wel uit. Als zij vanaf de aarde gezien midden op de maan zouden staan, zouden zij recht omhoog moeten kijken om de aarde te zien. Daar krijg je pijn in je nek van. Ik stel me een soort goed gecamoufleerde skybox voor op zo'n 60 à 80 graden noorderbreedte van de maan. Jezus en Maria kunnen dan onder een hoek van 10 à 30 graden de aarde in de gaten houden. Bij voorbeeld vanuit de Mare Frigoris ▼.

Jezus en Maria's ogen zullen natuurlijk aangepast zijn aan de verre afstand tot de aarde. Waarschijnlijk kunnen zij inzoomen op de mensheid.

Een stelling dat de hemel zich op de maan bevindt moet natuurlijk onderbouwd worden. Een goede theorie doet een voorspelling die gecontroleerd kan worden. Mijn voorspelling luidt als volgt.

Bij volle maan kijken Moeder en Zoon recht tegen de zon in naar de nachtelijke aarde en zien ze dus weinig. Bij nieuwe maan baadt de aarde in het licht en hebben de heilige toeschouwers geen last van de zon. Jezus en Maria zullen dus vaker bij nieuwe maan naar de aarde kijken dan bij volle maan. Als mijn theorie juist is, zullen er tijdens nieuwe maan meer gebeden verhoord worden dan tijdens volle maan.

Dat kan gecontroleerd worden. Bij voorbeeld door een theologische faculteit. Dan kan die theologische faculteit eindelijk ook eens echte wetenschap bedrijven.

¹ Geen volkomen vaste plek, t.g.v. de 'libratie'; de Aarde verplaatst zich bovendien t.o.v. de sterren-achtergrond. (noot van de redactie)

Economie, net als godsdienst, beperkt vrijheid

Ben Warner

Ben Warner is auteur van communicatieboeken, oud directeur Gasunie /Gas Terra, oud-bekleder bijzondere leerstoel strategische communicatie UvA.

Economie en vrijheid binnen één thema behandelen is geen gemakkelijk onderwerp. Vrijheid als universeel begrip is van toepassing op alle menselijke daden, verhoudingen en uitingen van gedachten. Ik ben niet de mening toegedaan dat economie over alles

en nog wat haar tentakels uitspreidt, maar het economisch denken en handelen is wel zeer bepalend in de samenleving. Wanneer aan dit span het vrijdenken als tegenwicht tegenover godsdienst wordt toegevoegd ontstaat evenwel een driehoek waarbinnen wel overeenkomsten naar voren komen tussen economie en onvrijheid. Met het vrijheidsdenken voel ik mij verbonden, met economie niet.

In vrijheid zich aan iets verbinden

Religie is het woord waarmee we onze verbinding met het natuurlijke zowel als bovennatuurlijke kunnen aanduiden. Religie mondt niet per se uit in godsdienst. Dit laatste is een vorm van verbinding leggen tussen ons bestaan en het bestuur van een kosmische almacht, die zowel schepper is als uiteindelijke beoordelaar van iemands persoonlijke leven en gedrag op aarde. Religie kan heel goed godneutraal zijn en zich bezighouden met de vraag of ons leven zich beperkt tot de relatief korte duur en alledaagse inhoud van ons bestaan op aarde. Is er nog een wereld buiten onszelf en onze directe waarnemingen?

Religie en godsdienst op één lijn stellen is maar ten dele mogelijk, omdat religie niet altijd gepaard gaat met godsbeelden. Naturellen noem ik mensen die over het leven verder nadachten voordat er van een godsdienstige invulling sprake was. Zij waren vrijdenkers avant la lettre. De moderne vrijdenker acht ik een naturel en wel om de eenvoudige reden dat ook hij niet ophoudt bij wat zintuiglijk waarneembaar is. Vanuit die attitude kan hij niets hebben tegen religies. Wel tegen godsdiensten, omdat die hem een autonome invulling ontnemen van die behoefte tot verder kijken dan ogen, neus en oren lang zijn. Daarmee schrijven godsdiensten mensen een gedachtengang (zelfs een weten) voor, die juist een specifiek deel van het menselijke denkvermogen afkapt. We kunnen dit ook duiden als een eliminatie van vrijheid.

Godsdienst is een vorm van hoger denken waarbij de waarom-vraag al is beantwoord. Mensen zijn een product van de schepping en daarmee ligt het doel bij die schepper. Een doel dat we overigens niet kennen, want naast almachtig is die maker ook ondoorgrondelijk en doet er al vele eeuwen het zwijgen toe. Religie is uit eigener beweging een verbinding aangaan, godsdienst daarentegen is een onderwerping.

Overeenkomsten als het om economie gaat

De eliminatie van vrijheid noemde ik als een apert kenmerk van godsdienstig denken. Hoe verhoudt dit zich nu tot economie? Het gaat mij in de vergelijking om patronen in processen en het menselijke denken en doen. Ook de economie kent een geloof en wel in de vooruitgang van welvaart en de toekomstbelofte dat het beter kan worden. De heilige factor wordt vertegenwoordigd door groei en het middel is de waarde van dingen, uitgedrukt in geld, waarbij schaarste een zware overweging wordt, zoals we dit tegenkomen in het bepalende principe van vraag en aanbod in wat als 'de markt' wordt aangeduid. Een eerste overeenkomst met godsdienst is dat mensen gevangen zitten in deze economische leer, die netzomin als godsdienst de toekomst met zekerheid kan voorspellen, dus je moet er maar in

geloven. Dat een gelukkig bestaan mogelijk is zonder dat alles altijd maar beter wordt door groei, gaat in het marktmechanisme van de moderne maatschappij niet op. Een rijke toekomst voor iedereen vertegenwoordigt in dit systeem de belofte van het paradijs. De sloebermens is niet zozeer een zondaar, omdat hij de machtsheer niet accepteert, hij is een verlorene die zich het proces en de criteria niet eigen kan maken dan wel daar op geraffineerde wijze van wordt afgehouden.

Economie als belofte voor een rijkere toekomst

Net zo goed als godsdienst zich machtiger weet door het aantal volgers, weten economen, vooral de uitvoerders van deze 'leer', zich sterk door het aantal gelovigen dat zich morgen een stukje van de geldhemel denkt te kunnen bemachtigen. Wie in deze hiërarchische machtsstrijd boven in de top zit, bepaalt de parameters van bezit en waarde. Zij vormen de clerikale macht, houden de doctrine in stand en bouwen zich kerken, die we kennen als kantoren gelijk kastelen: je komt er niet zomaar binnen en de muren worden gevormd door de systematiek en de soldaten op die muren die nooit meer betaald krijgen dan de grens waarna slechts een gering aantal boffers zelf mede-aandeelhouder worden. Gelovigen zijn geen echte aandeelhouders, evenals soldaten geen aandeelhouder zijn van de macht. Laatstgenoemden zijn in dienst van het top-down-systeem en verschillen in dit opzicht voor geen meter van de gelovige onderhorigen. Bidden of hopen dat het beter wordt, maar het systeem geeft geen garantie.

Economie heeft liever mensen, die in het gareel lopen en keurig van hun verdiensten weer een deel afdragen om dat onderschikkende systeem in stand te houden, dan denkers die duidelijk maken dat groei slechts een relatief begrip is als het om vrijheid, alledaags geluk en een stabiel en rustig bestaan gaat. Wat is tot slot in deze vergelijking dan de hel? Afgezien van een ondermaats bestaan tijdens het leven zelf is het vooruitzicht dat het nageslacht, de kinderen, het nauwelijks beter zullen krijgen dan de ouderlijke generatie, tenzij ze zich van de economische kerkkluisters weten te ontdoen. Dat vereist een opstand, waarin zij zich vrij vechten van leefregels en wetten die niet zijn opgesteld om mensen in harmonie en geluk te laten leven met een optimale persoonlijke vrijheid, maar om mensen te knechten en te laten knielen.

Wie zijn in deze vergelijking dan de religieuzen? Dat zijn zij die zich oprecht verbinden aan een toekomst en leefstijl die voor iedereen een genoegzaam leven inhouden met de

vrijheid hier zelf meer of minder energie in te steken en in ieder geval in alle vrijheid hierover te denken.

Vrijdenken is op zich een vorm van transcendent denken

Wat zijn vrijdenkers dan in het licht van deze beschouwing? Naar mijn mening zijn dit die mensen die zich bewust zijn van de menselijke neiging tot macht en onderschikking. Zij zijn vrijdenkers als het erom gaat de geijkte, heersende doctrines en systemen niet te volgen, omdat zij o.a. de geschiedenis onderwerpen aan een scherp oordeel. Zij komen tot de slotsom dat andere denkwijzen, die zeer bewust en meetbaar restricties aanleggen, het begin vormen van mentale boeien. En vooral een miskenning van het gegeven, dat mensen inmiddels zover zijn dat zij deze gevangenissen van de geest herkennen en zich gestimuleerd weten zich hiervan te ontdoen.

Waar komt die stimulans dan vervolgens vandaan? Uit datzelfde denken waaruit voor anderen die reden tot bekluis-tering voortkomt. Vrijdenken is derhalve niet zozeer een eerste gebod als wel een unieke eigenschap van de mens. In ieder geval komend uit dezelfde bron, namelijk de geest of de hersenen die dit denkpad kiezen. Als vrijheidsbenemende godsdienstigen hun eigen leer of scheppingsidee serieus nemen, zullen zij hoe dan ook die eigenschap van de (god)geschapen mens serieus moeten nemen. Doen zij dit niet, dan betekent het dat zij een onverdedigbare inbreuk maken op het feit, dat economie, en meer nog godsdienst, vrijheid en autonoom denken beschouwen als funest voor hun systemen.

NIET TE GELOVEN!

Een atheïst loopt door het bos en plotseling komt er een grote beer op hem af. "O God!" schreeuwt hij, "Help mij!" De beer blijft stokstijf staan en een stem uit de hemel klinkt "Je hele leven heb je gezegd dat je niet in me gelooft, mijn naam heb je bespot en nu vraag je me om hulp?" "Ik besef dat mijn verzoek nogal brutaal is," antwoordt de atheïst, "maar zou u van deze beer een christen kunnen maken?" "Natuurlijk!" antwoordt God. De beer sluit zijn ogen en vouwt zijn klauwen in gebed en zegt "Dank u Vader voor de spijs die ik ga ontvangen..."

Een atheïst was op een dag aan het roeien op het Schotse Loch Ness, toen plotseling het legendarische monster aanviel en hem uit het bootje tilde. In paniek riep de man "God help mij!" en plotseling werd het monster bewegingsloos. Een stem uit de hemel klonk "Je zegt dat je niet in me gelooft maar nu vraag je me om hulp?" De atheïst keek omhoog en zei "Nou, tien tellen geleden geloofde ik ook niet in het monster van Loch Ness."

Een blauwdruk voor mensenrechten

Jan Willem Nienhuys

In de negentiende eeuw werd door een belangrijke religieuze organisatie een document gepubliceerd dat min of meer een blauwdruk vormde voor wat mensenrechten in een beschaafde maatschappij inhielden.

Deze blauwdruk ging verder dan wat men doorgaans in zulke verklaringen vindt. Ze begon met nadrukkelijk te stellen dat God ofwel niet bestaat, ofwel samenvalt met de natuur. De rede is de enige en dus hoogste norm van waarheid. Het christendom is onredelijk en de Bijbel een verzinzel, en wat de Bijbel over 'Jezus Christus' vertelt is zelfs een mythische schepping (niet ontkend wordt dat er een eindtijdprediker is geweest van het soort waarvan er twee millennia eerder in Palestina dertien in een dozijn gingen, en die na een uiterst korte carrière samen met een paar kornuiten geëxecuteerd is op verdenking van poging tot rebellie, maar dat is heel wat minder dan de Bijbel vertelt).

Dat gaat nog steeds te ver voor de Verklaringen van de Rechten van Mens. Maar wie in God en Jezus wil geloven, zo vervolgt het document, die gaat zijn gang maar, er is vrijheid van godsdienst, en protestantisme en katholicisme zijn om het even. Natuurlijk moeten religieuze organisaties zich aan het wettig gezag onderwerpen, en al helemaal afzien van geweld. Er is vrijheid van onderwijs en als gelovigen algemeen en niet-gelovig onderwijs het beste vinden voor hun kinderen, mag de kerk ze niet onder druk zetten anders te beslissen. Het beste is echter als al het onderwijs openbaar, dus volledig onder staatstoezicht zou zijn. Er dient een strikte scheiding van kerk en staat te zijn, in het bijzonder is de huwelijks- en echtscheidingswetgeving een staatsaangelegenheid. Er is vrijheid van meningsuiting en wie denkt dat dat tot verval van zeden leidt is niet goed bij zijn hoofd.

Zelfs het staatsgezag is niet heilig: als de overheid niet deugt, dan is burgerlijke ongehoorzaamheid moreel

geoorloofd. Ook dit laatste zal men tevergeefs zoeken in moderne verklaringen over mensenrechten. Zou het zijn overgeschreven uit de theorie van het Mandaat des Hemels van Mencius? Dat was ongeveer een tijdgenoot van Alexander de Grote. Mencius beweerde namelijk dat opstanden, speciaal geslaagde revoluties, ipso facto inhouden dat de keizer zijn wettige bevoegdheid om te regeren is kwijtgeraakt, met andere woorden dat het burgerlijk gezag zijn legitimiteit slechts kan ontleen aan de instemming en tevredenheid van de burgers, dus geen 'koning bij de gratie Gods', maar koning bij de gratie van het volk.

Het enige bezwaar dat men tegen het document kan maken is dat de rede een wel heel speciale rol krijgt. Met pure logica kan men natuurlijk niet beredeneren hoe de maatschappij in te richten, kennis van de menselijke aard en menselijke gevoelens is onontbeerlijk.

Dit verbazingwekkende document dateert uit 1864. Hier zijn enkele paragrafen:

1. Er bestaat geen goddelijk opperwezen, alwijs en alvoorziend, van dit heelal onderscheiden, en God is hetzelfde als de natuur en daarom aan verandering onderhevig. God wordt inderdaad in de mens en in de wereld en alles is God en bezit de eigenlijke zelfstandigheid van God; God is dus een en hetzelfde als de wereld en evenzo is geest en stof, noodzakelijkheid en vrijheid, waarheid en valsheid, goed en kwaad, recht en onrecht, een en hetzelfde.

2. De menselijke rede is ... de enige scheidsrechter over waarheid en valsheid, goed en kwaad; zij is zichzelf tot wet en zij is uit haar eigen natuurlijke krachten in staat, om het welzijn van de mensen en volken te verzorgen.

3. ... De rede de hoogste norm, waardoor de mens de kennis van alle waarheden, van welke aard ook, kan en moet verwerven.

Jan Willem Nienhuys (1942) was universitair docent wiskunde en is secretaris van Skepsis.

10. ... De wijsbegeerte kan noch moet zich aan enig gezag onderwerpen.

14. De wijsbegeerte moet beoefend worden, zonder enige rekening te houden met de bovennatuurlijke openbaring.

4. Het christelijk geloof druist in tegen de menselijke rede; de goddelijke openbaring, wel verre van bevorderlijk te zijn voor de vervolmaking van de mens, belemmert deze juist.

7. De profetieën en wonderen in Bijbel zijn dichterlijke verzinsels ... de boeken van het Oud en Nieuw Testament bevatten mythische vindingen en de persoon van Jezus Christus zelf is een mythische schepping.

15. Het staat iedereen vrij, die godsdienst te omhelzen en te belijden, welke hij onder voorlichting van de rede voor de ware houdt.

18. Het protestantisme is niets anders dan een verschillende vorm van ... de christelijke godsdienst, ...

19. Het komt aan de staatsmacht toe te bepalen, welke de rechten zijn van de Kerk en welke de grenzen, waarbinnen zij die rechten kan uitoefenen.

24. De Kerk bezit niet de bevoegdheid om geweld te gebruiken noch enige directe of indirecte tijdelijke macht.

47. De beste inrichting van de burgerlijke maatschappij vordert, dat de volksscholen, die toegankelijk zijn voor alle kinderen van iedere volksklasse, en in het algemeen de openbare instellingen, bestemd voor de hogere wetenschappelijke vorming en de opvoeding der jeugd, geheel aan het gezag ... en aan de volledige macht van het burgerlijk en staatkundig gezag onderworpen worden volgens het goedgevoelen van het staatsbestuur en overeenkomstig de algemeen heersende opvattingen van de tijd.

48. Gelovigen kunnen hun goedkeuring hechten aan die vorm van onderwijs, die los staat van het geloof en slechts het weten van natuurlijke dingen en de doeleinden van het maatschappelijk leven ... alleen of tenminste hoofdzakelijk beoogt.

55. De Kerk moet van de staat en de staat van de Kerk gescheiden worden.

63. Men mag aan wettige vorsten de gehoorzaamheid weigeren, ja zelfs tegen hen opstaan.

67. ... De huwelijksband is niet onverbreekbaar en echtscheiding ... kan door het burgerlijk gezag gewettigd worden.

74. Huwelijkszaken en huwelijksbeloften vallen uiteraard onder de burgerlijke rechtspraak.

79. Het is ...niet waar, dat ... godsdienstvrijheid, en volledige bevoegdheid om ... alle meningen en denkbeelden openlijk en publiek te verkondigen, leidt tot ... bederf van de zeden ...

De citaten zijn niet helemaal letterlijk, om te beginnen omdat het origineel in het Latijn is. Ze komen uit een pauselijk document, en zijn dus krachtens de in 1870 afgekondigde leer onfeilbare waarheden. De opmerking tussen haakjes in het begin is mijn toevoeging om een wat duidelijker onderscheid te maken tussen de echte Yeshua bar Yosef en de evangelische verdichters over een wonderman.

U hebt groot gelijk als u denkt dat dit niet kan. De paus van Rome die zegt dat God niet bestaat, en die zelfs in de allerlaatste paragraaf (80) zegt dat hij met zijn tijd moet meegaan. Onmogelijk. Dit is nepnieuws. Maar de citaten zijn wel echt, ik heb ze uit onverdachte bron van internet geplukt. Bovenaan staat echter 'Syllabus Errorum', met andere woorden een lijst van gangbare dwalingen waar de paus, dus de rooms-katholieke kerk, het absoluut niet mee eens was en waar de paus stuk voor stuk bij eerdere gelegenheden al uitvoerig over geschreven had. Vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst en onderwijs, scheiding van kerk en staat, allemaal *volstrekt fout* in de ogen van Pius IX. Elders in

deze lijst wordt de opvatting genoemd dat de paus van Rome helemaal geen wereldlijk gezag zou moeten hebben, laat staan staatshoofd moet zijn van een Kerkelijke Staat groter dan Nederland. Ook totaal fout! Voor zover ik begrijp is volgens de leer van de onfeilbaarheid van de paus deze *Syllabus Errorum* ex cathedra afgekondigd, en dus nog steeds geldig en hebben alle rooms-katholieken zich eraan te houden.

Ook een foute gedachte was:

22. De verplichting, waardoor katholieke leraren en schrijvers onvoorwaardelijk gebonden zijn, is slechts beperkt tot datgene, wat door de onfeilbare uitspraak der Kerk als dogma door allen te geloven wordt voorgesteld.

Met andere woorden, men heeft zich als katholiek schrijver aan heel wat meer te houden dan alleen de dogma's. De soep wordt natuurlijk niet zo heet gegeten, maar ik ben toch wel benieuwd hoe bijvoorbeeld de Nederlandse bisschoppen zich hieruit draaien. Waarschijnlijk zullen ze zeggen dat onfeilbaarheid pas geldt als de paus het er expliciet bij zegt, en dat dit zegge en schrijven maar één keer gebeurd is, namelijk bij de afkondiging (1950) van het dogma van Maria-Tenhemelopneming. Maar als deze waslijst van 'fouten' na 150 jaar of misschien al veel eerder al achterhaald is, kunnen we dan nog wel iets serieus nemen van wat die roomsen beweren?

Het belang van deze *Syllabus Errorum* is daarmee niet weg. Hij toont aan dat sommige ideeën al voor 1864 zodanig gangbaar waren dat het nodig gevonden werd ze expliciet tegen te spreken. In dit overzicht is er

een opvallende lacune. In 1864 was er in de VS een burgeroorlog aan de gang, en die ging in wezen over het recht slaven te houden. Er waren genoeg personen die vonden dat het houden van slaven immoreel en onmenselijk en a fortiori onchristelijk was. Daar zegt deze *Syllabus Errorum* helemaal niets over. Nergens staat dat slavernij verwerpelijk is of juist volkomen legaal en in overeenstemming met de Heilige Schrift. Misschien begrijpelijk, want in die tijd was in elk geval de orde der benedictijnen in Brazilië zelf slavenhouder, en tot ver in de 20ste eeuw stond in het kerkelijk wetboek dat slaven geen priester mochten worden – alsof slaaf een wettelijke burgerlijke status was.

Nog verder samenvattend: ga toch gauw weg, jullie christenen met je praatjes dat je allemaal zo goed weet wat goed en slecht is.

CITATEN

In de wetenschap is het woord 'heilig' blasfemisch. Geen enkel idee, religieus of anderszins, heeft vrije doorgang. Daarom was het hoogtepunt van de menselijke geschiedenis niet het offer van een profeet van 2000 jaar geleden, evenmin als de dood van een profeet 600 jaar later. Het verhaal van onze oorsprong en van onze toekomst is een doorlopend verhaal. En dat verhaal wordt alsmaar interessanter, niet door openbaringen maar door de gestage voortgang van het wetenschappelijk onderzoek.

Als we vragen waarom de dingen zijn zoals ze zijn, is het beste antwoord dat we kunnen opperen dat dit het resultaat is van een toevallige ontwikkeling (*accident*) in de geschiedenis van het heelal. (...) Het grootste geschenk dat de wetenschap ons kan geven is dat zij ons in staat stelt los te komen van onze behoefte om het middelpunt van het bestaan te zijn, terwijl we het wonder van de toevallige ontwikkeling waarvan we we getuige mogen zijn, leren waarderen.

Lawrence M. Krauss, *The Greatest Story Ever Told... So Far*, pag. 2 en pag. 304, vertaling RvE.

De last van de witte man (1)

Over de schuldvraag van kolonialisme en slavernij

Fons Tel

‘Wie zich als slachtoffer presenteert, eigent zich de dubbele macht toe om aan te klagen en een schadevergoeding te eisen, om aan de schandpaal te nagelen en te bedelen.’
Pascal Bruckner ►, *Tirannie van het berouw. Essay over het Europese masochisme*, p. 107.

De aanklacht

Tot voor kort was het spreken over ras, kleur of etniciteit zo ongeveer een doodzonde. Wie zich daaraan schuldig maakte was per definitie een racist, want ras was in wetenschappelijk opzicht een non-concept; het bestond gewoon niet. Maar in het debat dat *Black lives matter* voert, wordt expliciet gesteld dat het zwart-zijn ertoe doet en dat de witten niet over hun wit-zijn durven of kunnen spreken. Zo schrijft Willem Schinkel in *De Correspondent* over de witte mens: ‘Die combinatie – van een zelfflaterend zelfbeeld en de ontkenning van de werking van ras – is toxisch. Omdat ze niet uitnodigt tot zelfreflectie en niet leidt tot verwerking van wat het betekent om vierhonderd jaar een koloniaal rijk gehad te hebben.’ Met andere woorden: witte mensen achten zichzelf

zo superieur dat ze geen moeite doen na te denken wat ras voor impact heeft. Ze hebben dan ook geen behoefte om de desastreuze gevolgen die het koloniaal verleden heeft gehad op andere rassen te verwerken. In haar studie *White Innocence* gaat Gloria Wekker nog verder. Zij onderzoekt een centrale paradox in de Nederlandse cultuur: de hartschoktelijke ontkenning van racisme en koloniaal geweld, die samengaat met agressief racisme en xenofobie. Zij ontdekt deze paradox in het zogeheten cultureel archief van Nederland. Dit begrip ontleent ze aan de Egyptische socioloog Edward Said: een ‘repository of memory’ waarin kennis wordt vastgelegd, niet alleen ‘in the heads and hearts of people in the metropole’, maar ook in allerlei andere domeinen van de cultuur, in instituties en alledaagse kennis. Ook hier

culturen, waardoor ze zich niet tegen hen hoeven af te zetten. Gloria Wekker zegt het zo: ‘Mannelijkheid, witheid en hogere klassen hoeven zich nooit te benoemen.’ En daar heeft ze gelijk in. Superioriteit drukt zich niet uit in arrogantie, ijdelheid of rijkdom – daar siert de omhooggefallen mens zich mee – maar in het onbenoemd kunnen laten van wie je denkt te zijn. Hoe hoger

iemand denkt te staan, des te minder mag erover gezegd worden. God was daarom vroeger de *deus absconditus*: de verborgen god. Een identiteit is een afweermecanisme om je zwakte te verbergen: je zet je af tegen een ander zodat je zelf iemand denkt te zijn. En gebeurt dat afzetten groepsgevijs, dan voel je je opgenomen in een groter geheel dat jouw bestaan extra bevestigt. Om de identiteit van de witte mens kleur te geven zou ik tegen Gloria Wekker c.s. kunnen zeggen: ‘Oké, het cultureel archief van de witte mens bevat kolonialisme en slavernij van de zwarte mens. Maar wat bevat het cultureel archief van de niet-witte mens: de Arabieren, de Chinezen, de Turken en ja, ook de zwarten? In zover we daarvan iets weten hebben witte mannen dat gedocumenteerd. Zelf hebben al die volken hun eigen historische wandaden verzwegen of kijken ze er met trots op terug. Zullen we gelijk oversteken en elkaars wandaden uitwisselen, zodat we daarna misschien met een schone lei verder kunnen?’ Frantz Fanon zei het zo: ‘Er is geen taal van de zwarte; er is geen last van de witte. Moet ik de tegenwoordige witte man vragen de verantwoordelijkheid voor de zeventiende-eeuwse slavenhandelaar op zich te nemen? (...) Ik ben geen slaaf van de slavernij die mijn voorvaders ontmenselijkte.’ (*Peau noire, masques blancs*)

Wandaden

Ik ben bang dat het niet genoeg zal zijn om enige verzoening te bewerkstelligen tussen zwarte en witte mensen. Pascal Bruckner heeft dat in zijn essay zo verwoord: ‘De haat tegen het Westen vindt zijn oorsprong niet in zijn echte vergrijpen, maar in zijn poging ze recht te zetten door als een van de eersten zijn eigen agressiviteit af te gooien en de wereld te vragen zijn voorbeeld te volgen. Het heeft de kring van verstandhouding onder gewelddadige staten doorbroken en dat is onvergeeflijk. Toen Europa over de geschiedenis begon te moraliseren, heeft men het in zijn eigen val laten lopen en geconfronteerd met zijn eigen wandaden, waarvoor het nota bene zelf de bewijzen had geleverd.’ (A.w., p. 36.) Met andere woorden: de witte mens heeft niet alleen zijn eigen historische wandaden gedocumenteerd, maar ook die van anderen en dat

Fons Tel (Haarlem 1941), schrijver van het boek *Het kwetsbare vermogen. Een verkenning naar de werkelijkheid van het zelf*. Zie: www.fonstel.nl

dus de stellige overtuiging dat witte mensen niet in kleuren wensen te denken, omdat ze hun schuldgevoel naar zwarte mensen zodanig hebben verdrongen dat ze het begrip ras uit hun vocabulaire hebben geschrapt. Onlangs zei Sylvana Simons, de zwarte politica van Art. 1, voor de rechtbank: ‘We moeten elkaar de maat nemen, maar dat is juist wat we missen in Nederland: morele verantwoordelijkheid.’ (*Trouw*, 13-3-2017)

Kleurenblind

De beschuldiging is duidelijk: witte mensen zijn kleurenblind, omdat ze weggelopen voor hun verantwoordelijkheid met betrekking tot hun koloniale verleden en de slavernij. Impliciet voelen ze zich echter wel superieur aan alle andere

heeft bij hen kwaad bloed gezet. Neem het koloniaal verleden van Nederland. Met een parafrasering van Bruckners tekst kun je zeggen dat ‘het Nederlandse imperialisme een “compensatiemechanisme” (Raoul Girardet) was dat het afglijden naar een middelmatige toekomst moest voorkomen, *de gril van een elite met grootheidswaan*, niet de wens van de gehele gemeenschap.’ (A.w., p. 60. Cursivering van mij.) De zwarte slaven die destijds door toedoen van die elite van Afrika naar Amerika werden verscheept en als ‘werkvee’ werden misbruikt, waren in Afrika zelf reeds slaaf gemaakt door Afrikanen en Arabieren. Het verzet tegen deze praktijk kwam niet vanuit Afrika, maar vanuit Europa op gang en uiteindelijk werd deze praktijk ook door Europeanen afgeschaft. Dat is óók het cultureel archief van de slavernij. De ‘gewone man’ in Nederland had geen benul van kolonialisme en slavernij, werd zelf onderdrukt door de burgerlijke elite en voelde zich dus terecht ‘onschuldig wit’. Pas met de komst van gekleurde mensen uit de gewezen koloniën na de Tweede Wereldoorlog werd hij geconfronteerd met het bestaan van de ‘ander’. Dat hij zich nu schuldig zou moeten voelen voor dat koloniale verleden wordt dan ook niet gevoeld door dat verleden, maar door wat de Joden in zijn land zijn aangedaan onder het nazibewind van de Duitsers. Toen pas heeft er zich een collectief schuldgevoel in Nederland ontwikkeld dat zich meer versterkte naarmate de welvaart toenam.

Cultureel archief

Om bovenstaande historisch te onderbouwen wordt ons vanuit onverdachte hoek een blik gegund in het zogenoemd cultureel archief van Nederland met betrekking tot de relatie tussen witte en zwarte mensen vlak na de Tweede Wereldoorlog. In het interview ‘De verzwegen geschiedenis van “kinderen met een kleurtje”’, spreekt Mieke Kirkels over de kinderen van zwarte Amerikaanse soldaten in Limburg. (*Trouw*, 20-4-2017) Over het algemeen, zegt ze, werden alle soldaten in Limburg als bevrijders in de armen gesloten, ongeacht hun huidskleur. Voor zwarte soldaten was dit hartelijke welkom een volkomen verrassing. Met de bevolking ontstonden hartelijke vriendschappen en relaties, ondanks de strikte voorwaarden waaraan zij zich van de legerleiding moesten houden. In de VS waren die verhoudingen ondenkbaar. Kirkels beschrijft in haar boek *Kinderen van zwarte bevrijders* hoe (zwarte) soldaten afdraken wilden hebben van foto’s waarop zij met blanke meisjes staan. ‘Als ik dat naar huis stuur zullen ze me niet geloven. Ze maken me uit voor leugenaar, een grotere leugen kan ik niet vertellen. Dit vinden ze absurd’, zeiden ze tegen een Limburgse fotograaf. De verschillen tussen zwart en wit werden zichtbaar bij feesten om de militairen een verzetje te bieden. Hier waren alleen blanke soldaten welkom. ‘Wat deden de zwarte jongens? Die kwamen nergens

in’, zegt Kirkels. ‘Als witten in een café zaten, dan sloegen zij hun gekleurde collega’s de tent uit. Maar in sommige buurten waren zij wel welkom. Ja, niet in de villawijk van Maastricht. Het waren meestal de arme volkswijken in mijnstreken waar zij terecht konden. Dat zijn de plekken waar kinderen met een tintje geboren werden.’ Deze kinderen hadden het volgens Kirkels moeilijk in hun latere leven. ‘Ze werden ontvangen met de nodige scepsis’, vertelt ze. ‘Veel Limburgers zagen hen aanvankelijk als “missiekindjes”. Dat was positief bedoeld hoor, maar er zat wel iets paternalistisch in.’ Mensen hadden nog nooit gekleurde mensen gezien, behalve in missieblaadjes van de katholieke kerk. Aldus Mieke Kirkels in *Trouw*.

Wat kunnen we uit dit cultureel archief leren? *Ten eerste* dat de kleur van de bevrijders voor het Limburgse volk er niet toe deed; ze werden allen in de armen gesloten. Voor de zwarte soldaten was deze ‘kleurenblindheid’ een volkomen verrassing die ze in de VS niet kenden. Daar was segregatie tussen de witten en zwarten heel normaal. Zelfs in het buitenland, terwijl ze gezamenlijk gestreden hadden tegen de Duitsers, bleef die segregatie in stand zodra ze vrij waren. *Ten tweede* leren we eruit dat de witte elite in Limburg niet kleurenblind was. De zwarte bevrijders waren welkom in de volksbuurten, maar niet in de villawijk. *Ten derde* dat het gewone volk nog nooit gekleurde mensen had gezien en het dan ook geen racistische vooroordelen of gevoelens daarbij had. Plaatsen we nu deze bevindingen naast de beschuldiging die Gloria Wekker▲ in *White Innocence* maakt. De door haar geponeerde stelling van de centrale paradox in de Nederlandse cultuur - de hartstochtelijk ontkenning van racisme en koloniaal geweld, die samengaat met agressief racisme en xenofobie - klopt van geen kanten met het verslag van Kirkels. We moeten daarentegen concluderen dat de gewone mensen vlak na de oorlog inderdaad ‘witte onschuldigen’ waren ten aanzien van gekleurde mensen en wel om de simpele reden, dat ze van het koloniale geweld inclusief slavernij nauwelijks iets afwisten. Wekker heeft de segregatieve toestand in Amerika als blauwdruk gebruikt om de hedendaagse xenofobie in Nederland in een zogenaamd historisch kader te kunnen plaatsen. Maar zoals voor veel zaken zijn de kwesties die werkelijk spelen in de samenleving niet meer leidend voor academisch onderzoek.

Als we iets willen begrijpen van waar het westerse imperialisme en kolonialisme, inclusief de slavernij, vandaan komen, dan moeten wij de mentaliteit van de witte elite aan een onderzoek onderwerpen. Dat doe ik in een vervolgartikel.

Vrijheid en economie

Dik Kruithof (mini-c.v. op pag. 22)

De combinatie van de twee woorden vrijheid en economie leidt in de praktijk tot ongelijkheid. Kenmerk van vrijheid is kennelijk dat aan individuen het recht toekomt om meer te hebben of te krijgen dan andere mensen als ze slimmer, handiger of oneerlijker zijn dan die anderen.

Het kapitalisme dat zich altijd beroept op economische vrijheid is het schoolvoorbeeld van de uitbuiting van velen door weinigen. Het Amerikaanse kapitalisme is de ergste vorm daarvan: het is in staat het eigen land ten gronde te richten om weinigen aan veel geld te helpen ten koste van veel slachtoffers. Dat werd duidelijk in de financiële crisis en het wordt ook duidelijk in de pogingen die de nieuwe president – zelf een kapitalist van het onzuiverste water – doet om het land er weer bovenop te helpen. Dat moet namelijk door de (economische) vrijheid van anderen aan te tasten: Amerikaanse bedrijven mogen niet meer produceren waar het het minste kost, opzegging van de vrijhandelsverdragen betekent dat andere landen geen onbelemmerde

handel meer mogen drijven met Amerika met produkten die ze goedkoper maken dan in Amerika gebeurt. Het zogenoemde Angelsaksische model van kapitalisme waarbij het hoogste doel is om de aandeelhouderswaarde zo groot mogelijk te maken (eventueel ten koste van medewerkers of land van vestiging) ligt door de belemmering van de vrijhandel in wezen onder vuur van de President van Amerika.

Volkskrantmedewerker Peter de Waard schreef er op 10 mei een mooie column over getiteld *Is een andere vorm van kapitalisme mogelijk?* Hij beschrijft de voordelen van het Rijnlandse model aan de hand van een Duits bedrijf dat zijn aandelen van de beurs haalde, de volcontinuïdient afschafte en zelfstandige productie-eenheden invoerde waar de mensen zelf het werk en de verbeteringen regelden. De productiviteit ging omhoog en er werden minder fouten gemaakt. Vorig jaar werd 100 miljoen geïnvesteerd op een omzet van

1 miljard waardoor de productie in Duitsland kon blijven.

Het westen koos in het laatste kwart van de vorige eeuw vrij eensgezind voor het neo-liberale kapitalisme van de Chicago school, Thatcher en Reagan. Minder regels, dus meer vrijheid, zou tot meer welvaart leiden. Uiteindelijk leidde het tot de financiële crisis, ontstaan door de Amerikaanse hypotheek-bubble: mensen die nooit een hypotheek hadden mogen krijgen en bij lange na niet konden

aflossen.

Ook Nederland ging onder Paars 1 en 2 mee in het neo-liberalisme en we zien nu dat de laatste grote Nederlandse bedrijven in buitenlandse handen dreigen te raken. Nutssector, post en zorg zijn geprivatiseerd en de managers hebben overheidsingrijpen (de Balkenende-norm) nodig om hun hebzucht in te perken. Kennelijk is dat wat vrijheid doet in de economie.

Godslastering is noodzakelijk

Jan van der Werff (mini-c.v. op pag. 24)

Binnen een week zijn twee gevallen van godslastering in de publiciteit gekomen: acteur en presentator Stephen Fry wordt in Ierland vervolgd*, en de Indonesische gouverneur Ahok is tot twee jaar cel veroordeeld, beiden wegens blasfemie. Ook in Europa wordt godslastering hier en daar nog steeds als een misdaad gezien. En dat terwijl godslastering juist terecht is. God verdient het om gelasterd te worden.

Veel van Gods misdaden worden in de Bijbel beschreven. Neem de Zondvloed: de hele wereldbevolking werd, op de familie van Noach na, uitgeroeid omdat de mensheid God niet eerde.

Maar het gruwelijkste dat God gedaan heeft, vond plaats na de zogenaamde zondeval. Adam en Eva werden, nadat

God hen geschapen had, door Hem rondgeleid in het Aards Paradijs. Hij was de eerste andere persoon met wie zij kennismaakten. Hij liet ze alle bomen zien, wees op één speciale boom en zei: "Van alle bomen moogt gij eten, maar van deze boom moogt gij niet eten." Een toelichting werd niet gegeven. Het was een verbod om een overtreding uit te lokken.

Even later, als Eva naar die boom staat te kijken, komt er een slang aangewandeld – de slang was toen immers nog niet veroordeeld tot het kruipen door het stof – en stelt Eva voor er toch van te eten. Eva denkt na: de een zegt dit, de ander dat, wie heeft gelijk? Zij plukt een vrucht – laten we die vrucht voor het gemak maar een appel noemen – neemt er een hap van en zegt tegen Adam: "Dit is ook lekker, proef maar." Adam doet dat. God is razend.

In geen enkel beschaafd land wordt een kind bestraft voor wat de ouders doen, althans officieel niet. Het Koninkrijk Gods behoort niet tot de beschaafde landen. Alle nakomelingen van de eerste mensen worden bestraft met de erfzonde.

De mensheid heeft geen erfzonde begaan, maar kreeg die door God opgelegd.

God deelt verschillende straffen uit, maar de ergste is wel deze: "De last van uw zwangerschap zal Ik verzwaren." Toen de mens

rechttop ging lopen, bracht dat vele voordelen met zich mee, maar ook een groot nadeel: de geboorte van een kind werd veel moeilijker, maar ware gelovigen vinden dat dat het gevolg is van Eva's gedrag. Voor straf heeft de oneindig goede en barmhartige God voor alle vrouwelijke nakomelingen van Eva het baren zeer pijnlijk en vaak levensgevaarlijk gemaakt. Miljoenen vrouwen zijn in het kraambed gestorven door de wil van God, of, zoals ik het zie: voor de lol van God. Van alle gruweldaden die God op Zijn geweten heeft, vind ik deze wel het ergste.

Toch toont God zich barmhartig. Na 4000 jaar vrouwenmoord zendt Hij Zijn Zoon om de wereld te verlossen. Waarom eigenlijk? Als God vond dat de mensheid, en met name de vrouwelijke helft daarvan, genoeg geleden had, had

Hij toch gewoon kunnen zeggen: "Ik vergeef u. Zand erover." Maar dat deed Hij niet. Zijn Zoon moest sterven aan het kruis om namens de mensheid te boeten voor het eten van die ene appel. Miljoenen dode moeders en baby's plus één kruisdood. Dat alles voor één appel. Nooit is er zo'n disproportioneel vonnis gevelde. Geen enkele menselijke dictator heeft ooit zoiets kunnen bedenken.

Maar goed, we zijn nu verlost. Gelukkig maar. Nooit is er na Jezus' dood dus meer een vrouw in het kraambed gestorven, want God heeft nu uiteraard de last van de zwangerschap verlicht. Vreemd genoeg zijn er maar weinig vrouwen die dat kunnen beamen.

Ik vind het ongelooflijk dat miljarden mensen in deze God geloven terwijl ze in de Bijbel, waarop hun geloof gebaseerd is, kunnen lezen wat voor een grote schurk God is. Hij is het gruwelijkste monster dat ooit is beschreven. Deze God moet niet geëerd worden, maar gelasterd. Hij verdient het.

*) Het onderzoek door de Ierse justitie is inmiddels gestaakt, omdat er maar één klager was. (noot van de Redactie)

Denkles secularisme Is er werkelijk sprake van scheiding tussen kerk en staat in Nederland?

Floris van den Berg

Dit zijn vragen voor een debat op Radio 1 waarvoor ik verhinderd was. Hierbij mijn antwoorden. Het is opmerkelijk hoeveel onzin en ondoordachtetheit er is wanneer het gaat over secularisme. Vandaar dat ik mijn reflecties deel.

Hoeveel ruimte moeten kerk en religie krijgen in het publieke domein?

Net zoveel als andere verenigingen. Religie moet gezien worden als een hobby en instituten van religie als hobby-verenigingen. Vergelijk het met een carnavalsvereniging. Religie mag, net als andere verenigingen, best zichtbaar zijn in het publieke domein. De overheid mag echter religie niet voortrekken boven andere verenigingen. De overheid zelf moet strikt neutraal zijn. Net zoals de overheid en overheidsfunctionarissen in functie niet fan zijn van Vitesse of FC Bunnik.

Moet er een nieuwe discussie worden gevoerd over hoe kerk en staat gescheiden van elkaar opereren? Onderwijs is in Nederland bijvoorbeeld semi-publiek.

Het is preciezer om te spreken over scheiding tussen religie en staat. Ja, er dient een nieuwe discussie over gevoerd te worden omdat religies meer rechten en privileges krijgen dan andere verenigingen. Er zou debat moet komen over de onterechte bevoorrading van religie in de grondwet. Zo is er artikel 23 dat bepaalt dat er scholen op religieuze grondslag mogen zijn en dat die ook nog door de staat gesubsidieerd worden. Het is de hoogste tijd om dit artikel uit de grondwet te halen zodat alle kinderen seculier onderwijs krijgen, inclusief eerlijk onderwijs over religie.

In Nederland is het nog steeds legaal om op religieuze gronden jongens te besnijden. Alleen op religi-

euze gronden is het toegestaan om de fysieke integriteit van jongens te schenden. Het is de hoogste tijd dat het respect dat er is voor joodse en islamitische jongensbesnijdenis omslaat in morele verontwaardiging en dat deze praktijk verboden wordt. Als je je op religieuze gronden wilt laten besnijden dan doe je dat maar als je 18 bent.

Moeten we de zichtbaarheid van religieuze uitingen in deze multireligieuze samenleving helemaal verbannen?

Absoluut niet! Het is belangrijk om een onderscheid te maken tussen de

Floris van den Berg (Naarden, 1973) is milieu- filosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Recent is zijn boek *De Vrolijke Feminist* uitgekomen.

staat en overheidsfunctionarissen enerzijds en anderzijds tussen burgers. Burgers hebben een grote vrijheid van expressie. Zoals voetbalfans uiting mogen geven aan hun liefde voor hun club, zo mogen religieuze mensen zich vrijelijk onderwerpen aan absurde kledingvoorschriften. Vanuit liberaal perspectief moet de overheid zich niet bemoeien met het dragen van de hoofddoek – behalve wellicht van minderjarigen op school, en niet bij overheidsfunctionarissen die immers een neutrale uitstraling moeten hebben.

Bestaat complete neutraliteit? Waar ligt de grens?

Complete neutraliteit is moeilijk om geheel te bereiken, maar het is wel iets om naar te streven. Zo is het doel van het politie-uniform niet alleen herkenbaarheid, maar ook een teken dat het een neutrale overheidsfunctionaris betreft, los van de opvattingen van die persoon. Daarom is het belangrijk dat rechters een toga dragen, omdat zij er niet optreden als privé persoon, maar als neutrale overheidsfunctionaris.

Is het niet juist eerlijk als mensen hun religie uitdragen, ook als ambtenaar?

Dat ligt eraan. Er zijn vele soorten ambtenaren en semiambtenaren. Ambtenaren die op kantoor zitten zijn vrij in hun kledingkeuze, inclusief eventuele hoofddoek of hanenkam. Ambtenaren met een publieke functie, politiemensen, rechters, leraren, dienen geen religieus voorkomen te hebben.

Wat vindt u ervan dat de koning nog steeds kan zeggen 'zo waarlijk helpe mij God Almachtig?'

Ik ben een atheïstische sociaal liberale democratische republikein. Ik ben een voorstander van de afschaffing van de monarchie. Alle verwijzingen naar god en religie in overheidsceremonies, op geld, overheidsdocumenten, moet worden vermeden. Ook het zweren op de Bijbel bij een eedaflegging dient te worden afgeschaft. De overheid is er voor alle burgers, gelovigen en ongelovigen. Om te waarborgen dat de overheid neutraal is, moet de overheid strikt neutraal zijn.

God houdt van Trump!

Dr. Joseph H. McKenna

Het is heel duidelijk dat God van Trump houdt, omdat Trump het presidentschap heeft veroverd.

Het is tamelijk duidelijk dat God niet evenveel van Hillary Clinton houdt, misschien omdat ze niet genoeg tekortkomingen heeft, niet voor God een voldoende grote zondaar is om dol op te zijn.

Het is voor elke bijbellezer heel erg duidelijk dat God altijd mensen met een dubieuze moraal gebruikt om zijn plannen in de wereld vooruit te helpen.

Hier is, om uw geheugen op te frissen, een aantal bijbelse helden met hun aanmerkelijke zonden:

- Noach was een zuiplap
- Abraham trad op als pooier voor zijn vrouw die moest doorgaan voor zijn 'zuster'
- Abraham liet zijn zoon Ismaël in de steek en ook Ismaëls moeder
- Lot bood twee maagdelijke dochters aan een groep mannen aan
- Isaac trok één van zijn twee zonen voor
- Jacob was een aartsleugenaar
- Samson zat achter de vrouwtjes aan
- Mozes was een moordenaar
- Jozua was een moordenaar
- David was een moordenaar
- Elija was een moordenaar
- Gideon was een moordenaar
- Elisa liet twee beren los die 42 kinderen verminkten en verslonden

Ik zou hier nog wel tien namen aan toe kunnen voegen, maar een kort lijstje is voldoende. Trump evenaart de immoraliteit van alle bijbelse helden niet, maar God kan werken met Trump omdat Trump werkelijk die bepaalde eigenschap heeft die we zondaarsélan kunnen noemen, een gretigheid om 'dapper te zondigen', zoals de protestantse voorman Maarten Luther aanbeval.

Aangezien God voor Trump heeft gekozen, kunnen we de gedachten van God lezen en zijn plannen voor het volgende jaar kennen. Hier is een globaal overzicht van wat God wil dat er gebeurt:

- Ziektekostendekking voor 20 miljoen mensen laten vervallen
- Belastingverlaging voor tien miljoen miljonairs
- Belastingverlaging voor een miljoen miljardairs
- Regels afschaffen die bedrijven verhinderen het milieu te vervuilen
- Regels afschaffen die bedrijven verhinderen de levens van werknemers in gevaar te brengen
- Wetten afschaffen die een minimumloon voorschrijven
- Rechtszaken tegen grof nalatige bedrijven wettelijk uitsluiten
- Wetten in stand houden die toelaten dat met niet bekendgemaakte bedragen de politiek wordt beïnvloed
- Homohuwelijken ongeldig verklaren
- Immigranten bedreigen
- Ongewilde baby's een samenleving induwen die niet voor ze wil zorgen
- Overheidsinstellingen het werken bemoeilijken om te bewijzen dat de overheid niet capabel is

Dit moet genoeg zijn voor God om in een jaar te realiseren. God kan in feite nog iets drastischers van plan zijn voor het tweede jaar van Trumps presidentschap. En we kunnen ongunstige effecten niet helemaal uitsluiten als duivelse Democraten zouden proberen de goede bedoelingen van God en zijn aardse gevolmachtigde, The Donald, te dwarsbomen.

God werkt op mysterieuze, heimelijke, cryptische en zelfs sluwe manieren. We hoeven alleen maar rustig achterover te zitten en Gods politieke spel zich te laten voltrekken in de ondoordringelijke daden van Gods geliefde president, Donald J. Trump.

Originele titel: *God loves Trump!*, blog op website The Huffington Post, nov. 2016. Vertaling: René van Elst; publicatie met toestemming van de auteur / copyright-houder.

Dr. Joseph Hugh McKenna (59) is hoofddocent Geschiedenis van Religieus Gedachtegoed, Universiteit van Californië, Irvine. Website: uponreligion.com.

Joseph Roth – *Joden op drift*

Bas Lubberhuizen, 132 pagina's

Enno Nuy

“Joden hebben recht op Palestina, niet omdat het hun land van oorsprong is, maar omdat geen enkel ander land hen wil. De angst van de Arabieren voor het verlies van hun vrijheid is even begrijpelijk als de wil van de joden om in goed nabuurschap met hen te leven oprecht is. Sowieso zal de emigratie van de jonge joden naar Palestina altijd iets van een joodse kruistocht hebben, omdat ze jammer genoeg ook schieten”. Schrijft Joseph Roth in 1937. En even verderop: “De joden hebben geen ‘vaderland’, maar ieder land waar ze wonen en belasting betalen verwacht dat ze zich als patriotten en helden gedragen en verwijt hen dat ze niet graag sterven. In die situatie is het zionisme werkelijk nog de enige oplossing: als ze patriotten moeten zijn, dan zijn ze dat liever voor een eigen staat”. Onlangs lasen we bij Timothy Snyder (*Zwarte Aarde*) hoe joden *geframed* werden als bolsjewieken. Roth is daar heel duidelijk over: “De antisemieten vergissen zich als ze denken dat de joden radicale revolutionairen zijn. De burgerlijke en semi-proletarische joden gruwen van joodse revolutionairen”.

Enno Nuy (Aerd, 1950) is ondernemer en oud-hoofd-redacteur van *De Vrijdenker*.

een blanke. Voor het eerst speelt zijn ras in zijn voordeel”.

In zijn eerste oordeel over Rusland is Roth behoorlijk positief als hij waarneemt hoe de Russische Revolutie het antisemitisme lijkt te hebben uitgebannen. Hij zal niet lang genoeg leven om te ervaren dat ook die laatste illusie vervliegt wanneer ten tijde van Stalin het antisemitisme ook in Rusland weer om zich heen grijpt.

Indrukwekkend is Roth in zijn tweede nawoord bij deze editie waarin hij zijn verontwaardiging uit over het feit dat de joden overal in Europa vastgeklemd zitten en toch moeten vluchten, ze mogen zich niet verroeren maar mogen zich evenmin ergens vestigen. De dierenbescherming vangt vijfduizend zwaluwen die door hun soortgenoten zijn achtergelaten en brengt ze naar Italië. Die zwaluwen zijn dus meer waard dan een veelvoud aan joden! Een vogel heeft geen paspoort, geen biljet of een visum nodig – en een mens vliegt de bak in als hij een van die drie dingen niet heeft?

Joden op drift is eigenlijk een verzameling antropologische schetsen van het joodse leven in Europa van de jaren twintig en dertig in de vorige eeuw. Niemand die daar beter of met meer autoriteit over kon berichten dan schrijver en chroniqueur Joseph Roth. Indringend en in zekere zin prachtig zijn de beschrijvingen van de getto's in Wenen, Berlijn en Parijs en het leven dat de joden daar moesten leiden. In Parijs raakt Roth in gesprek met restaurateur Weingrod en hij vraagt hem hoe hij toch in Parijs terecht is gekomen. “En meneer Weingrod antwoordde: ‘Excusez monsieur, pourquoi niet Paris? In Rusland zetten ze me het land uit, In Polen draai ik de bak in, voor Duitsland krijg ik geen visum. Pourquoi zou ik niet naar Parijs komen?’” Overal moesten de joden een eindeloos gevecht om papieren voeren, niet alleen hier in Europa maar ook wanneer ze naar Amerika wilden emigreren. De joden die in die jaren naar Amerika vertrokken deden dat overigens vrijwel zonder uitzondering om de militaire dienst in Europa te ontlopen.

Even opmerkelijk als treffend is Roth's passage over het Vrijheidsbeeld als hij schrijft: “Niet omdat er in het nieuwe land zo ernstig wordt omgesprongen met de vrijheid van alle mensen, maar omdat er in Amerika nog joodsere joden zijn, namelijk negers. Ook in Amerika blijft een jood natuurlijk een jood. Maar hij is toch eerst en vooral

Er kan geen Europese en ook geen Europees-christelijke moraal bestaan zolang het principe van de ‘niet-inmenging’ blijft bestaan, schrijft Roth. Hoe kan het toch zijn dat Europa enerzijds zichzelf ziet als bringer van beschaving en cultuur en tegelijkertijd aanvaardt dat een heel volk bedreigd en buitengesloten wordt? De Holocaust moest zich toen nog voltrekken! En Roth verzucht: “Wat een eigenaardige familie, die ‘familie van volkeren’!... De vader is vastbesloten alleen zijn eigen straatje schoon te houden; en uit de kamer van zijn zoon stinkt de rotzooi al ten hemel”.

Joseph Roth▲ is een schrijver wiens werk uitgegeven moet blijven worden. Wie iets wil begrijpen van de achtergronden en de voorgeschiedenis van het joods-palestijnse conflict, kan niet om deze geweldige schrijver heen. Wie wil begrijpen hoe zionisme kon ontstaan kan niet beters bedenken dan de boeken van Joseph Roth lezen. Joseph Roth zal altijd actueel zijn. En onontkoombaar.

Dominee, pastoor of rabbi? (11)

Vervolg van hoofdstuk XVII

Echter, 't is nog duidelijk te bespeuren dat we als "Christenen" zijn opgegroeid!

Steeds trok de kerk en de hogere geestelijkheid vroeger en thans, partij voor de onderdrukkers tegen de onderdrukten.

In de Vereenigde Staten was het de kerk, waren het de dominees, die met behulp van allerlei bijbelteksten tot het laatste toe de slavernij verdedigden. Slechts een enkele was genoeg *mensch*, om voor de afschaffing te ijveren. In onze dagen zien we hetzelfde in Ierland, waar de dorpspastoors, zelf arm, en voortdurend getuige der armoede, dikwijls met de boeren meegaan, terwijl paus en bisschop partij trekken voor de heeren. Ook bij onze arbeiders-enquête konden we nog een staaltje waarnemen. De eenige Maastrichtse priester, die onbewimpeld getuigenis durfde afleggen tegen de rijke Regouts, werd kort daarop door de geestelijke overheid verwijderd. En Regout schonk aan de kerk een mooie klok, die natuurlijk in dank werd aanvaard!

Toen onlangs in het moderne krantje "*Nieuw Leven*" eenige harde waarheden werden gezegd aan 't adres van den fabrikant Scholten te Groningen, werd de Redactie van dit blaadje in de volgende vergadering van den Protestantenvond hierover op de vingers getikt. Over levenden mocht niet anders dan waardeerend gesproken worden, meende Dominee, en de vergadering protesteerde *niet!* Wat eene verandering sedert het bijbelsche "Wee u, gij slangen en addergebroedsels", dat ook tegen levenden gericht was!

't Is hier misschien de plaats om nog een enkel woordje te zeggen over de geestelijken. Op meer dan ééne plaats in dit boekje zijn ze voorgesteld als volksmisleiders, en volgens mijne overtuiging zijn ze zulks ongetwijfeld. We kunnen henzelf als getuige oproepen, want ze beweren 't allen van elkaar, ieder beweert het van de 9999 andere sekten. Belachelijk zoude het echter wezen om te denken of te beweren dat zij, of ook maar de meesten hunner, *opzettelijke bedriegers* zijn, al kan deze titel waarschijnlijk terecht aan velen worden gegeven. Vermoedelijk echter is de meerderheid dezer dominees, pastoors, tovenaars, rabbis, muftis, waarzeggers, hadjis, bonzen, brahmanen, regenmakers, dervishen en wat voor titels zij verder mogen voeren, is deze meerderheid zeg ik te goeder trouw. Zeer waarschijnlijk hebben de Joodsche dominees — genaamd schriftgeleerden — te goeder trouw JEZUS gekruisigd. Ééne omstandigheid slechts pleit hiertegen, namelijk dat zij *elkander* bijna altijd van kwade trouw beschuldigen.

Een mensch is een raar mengsel, en als in onze gemeenteraden juist de rijkste leden tegen progressieve inkomstenbelasting stemmen, meenen ze wellicht werkelijk te goeder trouw, dat ze alleen het gemeentebelang op het oog hebben.

Bijna niemand vindt zijn eigen betrekking of werkring onnut. 't Zoude moeilijk zijn, een tapper of zelfs een kastelein van een meisjeswinkel te vinden, die niet overtuigd is van het groote nut zijner betrekking, en zij zouden allicht even stevige argumenten kunnen aanvoeren als dominee. Alles is te verdedigen. Toen men hun, die de geheele schepping als schoon, goed en doelmatig aanprezen, vroeg naar het nut en de doelmatigheid van zekere kleine beestjes, antwoordden zij in ernst, dat God die geschapen had om de menschen zindelijkheid te leeren!

Voor onze dominees met hunne vrouwen en acht kinderen is 't een zware eisch, hunne betrekking neer te leggen en iets nuttigs te gaan doen. Ze hebben nu eenmaal niets nuttigs geleerd, en 't is preeken of verhongeren. Bovendien zijn ze half blind geworden door 't jaren lang turen in ééne richting. De besten hunner trachten het kwaad dat zij als dominee doen weer goed te maken door als vredeachtend patriarch tusschen hunne boeren te leven, zich wijsmakende dat zij op die manier een Commissaris van politie uitwinnen. Doch er wordt per slot van rekening weinig kwaad nagelaten uit vrees voor God, bij wien immers altijd vergeving is te krijgen! En er staat tegenover, dat zij op zeer vele dorpen juist oorzaken en middelpunten van voortdurende oneenigheden zijn. Dit alles geldt echter de dominees en pastoors niet *als zoodanig*, doch als *menschen* en dan spreekt het van zelf dat men ook bij hen goeden en slechten, eerlijken en huichelaars vindt. Er zijn vele predikanten en pastoors, die van nature een beminnelijk karakter hebbende, dat behielden, zelfs onder hun dwazen en hoogmoedkweekenden werkring. 't Zijn echter sterke beenen, die de weelde van het middelaarschap tusschen God en menschen weten te dragen, zonder verwaand en heerschzuchtig te worden, en de geestige teekenaar Du MAURIER van het Engelsche spotblad "*Punch*" *] teekende bij voorkeur geestelijken en lakeien. "Er zit," zeide hij, "iets zoo door-en-door komieks in de malle deftigheid, en de aangenomen waardigheid dier luidjes, dat ik met hunne afbeeldingen bijna altijd succes heb."

Dat alles neemt evenwel niet weg, dat er vele welmeenende en beminnelijke dominees enz. zijn, met een warm hart voor hunne armen, en wanneer zij wat minder theologie en wat meer sociologie bestudeerden, zouden velen hunner uitmuntende medestrijders zijn in den zuiveren strijd voor menscheeljkheid en recht.

De groote meerderheid evenwel wordt, door het voortdurende

Dominee, pastoor of rabbi? is de titel van een boekje, zonder auteursnaam uitgegeven, maar geschreven door J.G. ten Bokkel, dat in 1890 door de vereniging De Dageraad werd uitgegeven. Het was een groot succes, dat ook veel reacties en polemieken uitlokte. Meer drukken volgden; 47.000 exemplaren werden verkocht. Jan Gerhard ten Bokkel (1856-1932) was jarenlang lid van De Dageraad en is ook auteur voor en redacteur van het gelijknamige tijdschrift geweest. In een nog onvoorspelbaar aantal afleveringen biedt de Redactie u dit grootste succesnummer van onze vereniging ter lezing aan. Hier en daar heb ik eigen noten toegevoegd.

René van Elst,
hoofdredacteur

*] In het origineel staat "Punsch" (Noot van de bewerker)

niets-doen, hoe langer hoe luier en vadsiger. Een bakker of boer die zoo lui was als tal van dominees, zou binnen 't jaar failliet zijn. Op de Zondagsche preek kunnen zij zich abonneeren bij een Duitschen boekhandelaar, dan behoeven ze alleen te vertalen. De rest van 't jaar rooken zij lange pijpen.

In Maastricht, waar slechts een handjevol Protestanten woont, zijn 4 dominees, n.l. 2 Hervormde, 1 Luthersche, 1 Waalsche. Als oude garnizoensplaats is er een flink landstractement, en eene vacature duurt dan ook nooit heel lang.

En menig dorp met klein tractement blijft jaren lang zonder dominee. Wat een zorg voor de zielen der arme, hun toevertrouwde schapen! Wat een verschil in de levenswijze en plichtsopvatting tusschen JEZUS en zijne zoogenaamde afgezanten!

Goed beschouwd kan 't ons echter weinig schelen of de heeren ons al dan niet *opzettelijk* bedriegen; al zijn ze ook nog zoo te goeder trouw, dat is voor ons volstrekt geen reden om hun langer den kost te geven. We laten hen praten, evenals eene modiste die te goeder trouw een nieuwe gekke mode aanprijst.

We nemen dominee zijn aanprijzen niet eens kwalijk evenmin als we dat de modiste doen. Als hij dameskleermaker geworden was, zou ook iedereen 't natuurlijk vinden dat hij zijn zaakje recommandeerde. Alleen: we koopen niets.

Jammer is het echter, dat niet in sommige kerken voor ieder der "waarde en zeer gewenschte toehoorders" des Zondags onder de preek een klein tipje kan worden opgelicht van den sluier, die hangt over het leventje dat dominee aan de academie leidde. Vele kerken zouden binnen de vijf minuten leeg zijn, en de menschen zouden zich wellicht gaan toeleggen op denken.

HOOFDSTUK XVIII.

In weinige woorden samenvattende, wat in de voorafgaande bladzijden iets uitvoeriger werd aangetoond, komen wij tot de volgende resultaten:

Met volkomen zekerheid weten we slechts zeer weinig. Al ons weten en kennen betreft de oppervlakte der zaken; van het "hoe" en het "waarom" begrijpen wij bijna niets. We weten dus niet, of er al dan niet een persoonlijk, van zijn eigen bestaan bewust, God is. Juist echter door die onkunde en omdat we niets van hem bespeuren, wordt het *waarschijnlijk*, dat hij er niet is. Hoe meer we hem zoeken en in de natuur trachten na te speuren, hoe minder we aan zijn bestaan gelooven. De onwetendste menschen gelooven aan het grootste aantal goden en spoken, de geleerdste aan het kleinste aantal.

Met al ons zinnen en peinzen zullen we wel nooit verder komen dan tot de geloofsbekentenis van GOETHE'S *Faust*:

Wie durft zeggen: Ik geloof aan Hem? Wie durft zeggen: Ik geloof niet?

Alles wat priesters en wijzen meer vertellen, is eene bespotting van den ernstigen waarheidszoeker. Even onkundig zijn we over het voortbestaan na den dood. *Waarschijnlijk* echter zal ook voor den mensch *dood dood*

zijn, en is 't rekenen op onsterfelijkheid niets dan verregaande verwaandheid.

Zeker weten we, dat God zich nooit aan ons openbaarde.

Mocht Hij bestaan, dan zal hij moeten vergeven, Dat wij hem niet begrijpen, 't Stond aan hem Zich te openbaren, en dit deed hij *niet!* Had hij 't gedaan,

Hij hadde 't zóó gedaan, dat niemand twijflen kon, Dat ieder zeide: ik voel hem, ken hem en versta hem.*)

Zeker weten we ook, dat elke poging om God te dienen, dat wil dus zeggen elke godsdienst, dwaasheid is.

Hem *dienen*? Dwaasheid! Had Hij dienst begeerd, Hij hadde ons geopenbaard *op welke wijs*.

En ongerijmd is 't, dat Hij van den mensch verwacht:

Aanbidding, dienst en lof.... terwijl Hij zelf Omtrent de wijze *hoe*, ons in 't onzekre liet.

Wanneer wij God niet dienen naar zijn zin, Dan is 't *Zijn* schuld, *Zijn* schuld, en onze schuld is 't *niet*. *)

Duidelijk is het voorts, dat het geluk en de troost ons hier

*) *Gebed van den Onwetende.*

op aarde door den godsdienst geschonken, lang niet opwegen tegen het ongeluk en het verstoorde levensgenot. Wat al twisten en vechten in ons land, tot op de kleinste dorpjes toe! Waar schoone harmonie kon hestaa is nu voortdurende vijandschap en twist. 300 bewoners van een dorpje zijn nu dikwijls verdeeld in drie of vier schakeeringen van Hervormd, verder in Doleerenden, Afgescheidenen, Roomschen en Joden, met misschien nog een Menistje er tusschen in.

En dank zij het veredelende (?) van den godsdienst, gunnen al deze sekten elkaar het licht in de oogen niet.

Nooit kan *op den duur* het goede voortkomen uit het slechte, nooit waarheid uit leugen. Leest men ook vijgen van doornen? Of druiven van distelen? En alle godsdienst berust op LEUGEN. Dank zij den jarenlangen verstandsmoord, zal het voor vele volwassenen moeielijk gaan, volle verzekerdheid des ongeloofs te verkrijgen. Verstand en hart zitten vol onkruid, voor tarwe is weinig plaats meer. Eerst moet de ballast uit een schip, zal er de kostbare lading der waarheid in kunnen geborgen worden. En voor al dien arbeid is dikwijls zoo weinig tijd! 't Nadenken en studeeren is voor velen moeielijk of onmogelijk.

Eén ding echter kan en moet elk volwassene doen: zorgen dat althans zijne kinderen niet vergiftigd worden. Zijn die dan weer volwassen, dan zal hier althans de moeite van 't onkruid wieden en 't ballast uitwerpen bespaard zijn. Zij zullen daardoor gelukkiger zijn dan gij!

Stop derhalve den bijbel weg voor uwe kinderen, zoolang zij beneden de twintig zijn, en pas op voor de catechesatie. Makkelijker is het zeker, in eene maatschappij van halfgekken zich ook voor te doen als halfgek. Plicht is het echter, *waar* te zijn en 't geluk uwer kinderen te bevorderen.

Wordt vervolgd.

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel:

het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en
 - onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en
 - bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-
pagina's

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden – respect voor andere levende wezens en het milieu